

๒. พุติยวคฺค

๑. วิตกฺกสูตร

[๓๘] วุตฺตํ เหนฺ ภาควตา วุตฺตมรหตาติ เม สุตฺ :-

ตถาคตํ ภิกฺขเว อรหฺนํ สฺมาสมพุทฺธํ เทว วิตกฺกา พหุลํ สฺมูทาจฺรติ, เขโม จ วิตกฺโก, วิเวโก¹ จ. อพฺยาปชฺฌารามิ ภิกฺขเว ตถาคโต อพฺยาปชฺฌรโต, ตเมเน ภิกฺขเว ตถาคตํ อพฺยาปชฺฌารามํ อพฺยาปชฺฌรตํ เอเสว วิตกฺโก พหุลํ สฺมูทาจฺรติ “อิมายาหิ อิริยาย น กิณฺจิ พฺยาพาธมิ ตสฺส วา ถาวรํ วา”ติ.

ปวิเวการามิ ภิกฺขเว ตถาคโต ปวิเวกรโต, ตเมเน ภิกฺขเว ตถาคตํ ปวิเวการามํ ปวิเวกรตํ เอเสว วิตกฺโก พหุลํ สฺมูทาจฺรติ “ยํ อกฺขลํ, ตํ ปหีนํ”ติ. ตสฺมาติห ภิกฺขเว ตฺเมหิปี อพฺยาปชฺฌารามา วิหฺรต อพฺยาปชฺฌรตา, เตสํ โว ภิกฺขเว ตฺมฺหากํ อพฺยาปชฺฌารามานํ วิหฺรตํ อพฺยาปชฺฌรตานํ เอเสว วิตกฺโก พหุลํ สฺมูทาจฺรติ “อิมาย มยํ อิริยาย น กิณฺจิ พฺยาพาธม ตสฺส วา ถาวรํ วา”ติ. ปวิเวการามา ภิกฺขเว วิหฺรต ปวิเวกรตา, เตสํ โว ภิกฺขเว ตฺมฺหากํ ปวิเวการามานํ วิหฺรตํ ปวิเวกรตานํ เอเสว วิตกฺโก พหุลํ สฺมูทาจฺรติ “กิ อกฺขลํ, กิ อปฺปหีนํ, กิ ปชฺคามา”ติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

ตถาคตํ พุทฺธมสฺยสหาหิเน เทว วิตกฺกา สฺมูทาจฺรติ นํ
เขโม วิตกฺโก ปจฺจิม อุตฺตริโต ตโต วิเวโก พุติโย ปกาสิโต.

ตโมนุทํ ปารคตํ มเหสี

ตํ ปตฺติปตฺตํ วสิมํ อนาสวํ

วิสนฺตรํ² ตณฺหฺกฺขเย วิมุตฺตํ

ตํ เว มุนี อนฺติมเทหธารี

มารณฺชนํ³ พฺรุมิ ชฺราย ปารคํ.

เสเล ยถา ปพฺพตฺตมฺพุทฺธิญฺจิตโต ยถาปี ปสฺเส ชนตํ สมนฺตโต

ตถูปมํ ฐมฺมมยํ สุเมโธ ปาสาทมารุญฺห สมนฺตจกฺขุ

โสภาวตฺติณฺณํ ชนตมเปตโสโก อเวกฺขติ ชาตฺชราภฺภูตฺนติ.

อยมปิ อตฺถโต วุตฺโต ภาควตา อิติ เม สุตฺนติ. ปจฺจม.

¹ ฉ.ม. ปวิเวโก

² ส.ม. เวสนฺตรํ, อ. วิสนฺตรํ

³ ก. มารชนํ, ส.ม. มานชนํ, อ. มานํ ชนํ

๒. เทสนาสุตต

[๓๙] วุตตัม เหตุ ภควตา วุตตมรหตาติ เม สุต :-

ตถาคตสฺส ภิกฺขเว อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส เทว ฌมฺมเทสนา ปรียาเยน ภวนฺติ. กตมา เทว ? ปาปํ ปาปกโต ปสฺสเถตาติ อโย ปจฺมา ฌมฺมเทสนา, ปาปํ ปาปกโต ทิสฺวา ตตฺถ นิพฺพินฺนทถ วิรชฺชถ วิมฺจุจฺจเถตาติ อโยมฺปิ พุติยา ฌมฺมเทสนา. ตถาคตสฺส ภิกฺขเว อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อีมา เทว ฌมฺมเทสนา ปรียาเยน ภวนฺตีสฺส. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

ตถาคตสฺส พุทฺธสฺส	สพฺพภูตานุภมฺปิโน
ปรียายวจนํ ปสฺส	เทว จ ฌมฺมา ปกาสิตา.
ปาปํ ปสฺสเถ เจกา	ตตฺถ ปาปํ วิรชฺชถ
ตโต วิรตฺตจิตฺตาเส	ทุกฺขสฺสณฺตํ กริสฺสเถตาติ.
อโยมฺปิ อตฺถิโก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนฺติ. ตติยํ.	

๓. วิชฺชาสูตร

[๔๐] วุตตัม เหตุ ภควตา วุตตมรหตาติ เม สุต :-

อวิชฺชา ภิกฺขเว ปุพฺพกฺมา อภุสฺสณํ ฌมฺมานํ สฺมาปตฺติยา, อนฺวเทว อหิริกํ อนินฺตตฺตปํ, วิชฺชา จ โข ภิกฺขเว ปุพฺพกฺมา กุสฺสณํ ฌมฺมานํ สฺมาปตฺติยา, อนฺวเทว หิริตฺตตฺตปฺนฺติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

ยา กาจิมา ทฺวคฺคตฺติโย	อสมฺมํ โลเก ปรมฺหิ จ
อวิชฺชามุลกา ^๔ สพฺพา	อิจฺฉาโลภสมฺมุสฺสยา.
ยโต จ เหติ ปาปํ จ โฉ	อหิริโก อนาทรโ
ตโต ปาปํ ปสฺวติ	อปาโย เตน คจฺจติ.
ตสฺมา ฌนฺทญฺจ โลกญฺจ	อวิชฺชญฺจ วิราชโย
วิชฺชํ อูปฺปาทยํ ภิกฺขุ	สพฺพา ทฺวคฺคตฺติโย ชเหติ.
อโยมฺปิ อตฺถิโก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนฺติ. ตติยํ.	

๔. ปญฺญาปริหานีสุตต

[๔๑] วุตตัม เหตุ ภควตา วุตตมรหตาติ เม สุต :-

เต ภิกฺขเว สตฺตา สฺสปริหานา, เย อริยาย ปญฺญาย ปริหานา, เต ทิฏฺฐเจว ฌมฺเม ทุกฺโข วิหรนฺติ สฺวิฆาตํ สฺสุปายาสํ สฺสปริหานํ, กายสฺส เภทา ปรมฺมรณฺนา ทฺวคฺคตฺติ ปาฏิภิงฺขา. เต ภิกฺขเว สตฺตา อปฺริหานา, เย อริยาย ปญฺญาย อปฺริหานา, เต ทิฏฺฐเจว ฌมฺเม สฺสุขํ วิหรนฺติ อวิฆาตํ อนฺุปายาสํ อปฺริหานํ, กายสฺส เภทา ปรมฺมรณฺนา สฺสุคฺติ ปาฏิภิงฺขาติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ:

ปญฺญาย ปริหานน	ปสฺส โลกํ สทฺวกํ
----------------	------------------

⁴ ฉ.ม. อวิชฺชามุลิกา

นิวิฐจํ นามรูปสมี	อิทํ สจฺจนฺติ มณฺณติ.
ปณฺณวา หิ เสฏฺฐา โลกสมี	ยายํ นิพฺเพคคามินี
⁵ สา จ ^๒ สมฺมา ปชานาติ	ชาติภวปริกฺขยํ.
เตสํ เทวา มนุสฺสา จ	สมฺพุทฺธานํ สตีมตํ
ปิหยนฺติ หาสปณฺณานํ	สรีรณฺติมธารินฺนติ.
อยมฺปิ อตฺถโก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺตํ.	

๕. สุกกธมฺมสุตฺต

[๔๒] วุตฺตํ เหตุํ ภควตา วุตฺตมรหตาติ เม สุตํ :-

เทวเม ภิกฺขเว สุกกา ธมฺมา โลกํ ปาเลนฺติ. กตเม เทว? หิริ จ โอตฺตปปํ จ. อิมे เจ ภิกฺขเว เทว สุกกา ธมฺมา โลกํ น ปาเลยฺยํ, นยิธ ปณฺณายเถ “มาตา”ติ วา “มาตุจฺฉา”ติ วา “มาตุลानी”ติ วา “อาจริยภริยา”ติ⁶ วา “ครุณํ ทาราว”ติ วา สมฺภทํ โลโก อคมิสฺส, ยถา อเชฟฺกา กุกฺกุฏสฺสุภา โสณสิงฺคาลา. ยสฺมา จ โข ภิกฺขเว อิมे เทว สุกกา ธมฺมา โลกํ ปาเลนฺติ, ตสฺมา ปณฺณายเถ⁷ “มาตา”ติ วา “มาตุจฺฉา”ติ วา “มาตุลानी”ติ วา “อาจริยภริยา”ติ วา “ครุณํ ทาราว”ติ วาติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

เยสํ เจ หิริโอตฺตปปํ	สพฺพทา จ น วิชฺชติ
โวกฺกนฺตา สุกกมฺมูลา เต	ชาติมรณคามินิ.
เยสญฺจ หิริโอตฺตปปํ	สทา สมฺมา อูปฺภจฺจिता
วิรูปฺพหฺพหฺมจฺริยา	เต สนฺโต ชีณฺปนฺนพฺภวาติ.
อยมฺปิ อตฺถโก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺตํ.	ปณฺณมํ.

๖. อชาตสุตฺต

[๔๓] วุตฺตํ เหตุํ ภควตา วุตฺตมรหตาติ เม สุตํ :-

อตฺถิ ภิกฺขเว อชาตํ อภฺภูตํ อกตํ อสงฺขตํ, โน เจตํ ภิกฺขเว อภวิสฺส อชาตํ อภฺภูตํ อกตํ อสงฺขตํ, นยิธ ชาตสฺส ภูตสฺส กตสฺส สงฺขตสฺส นิสฺสรณํ ปณฺณายเถ. ยสฺมา จ โข ภิกฺขเว อตฺถิ อชาตํ อภฺภูตํ อกตํ อสงฺขตํ, ตสฺมา ชาตสฺส ภูตสฺส กตสฺส สงฺขตสฺส นิสฺสรณํ ปณฺณายเถาติ.⁸ เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

ชาตํ ภูตํ สมฺปฺปนฺนํ	กตํ สงฺขตมทฺธวํ
----------------------	-----------------

⁵ -^๒ จ.ม. ยาย

⁶ ก. “อาจริยภริยา”ติ. เอวมฺปริปี

⁷ จ.ม.อิ. ปณฺณายติ

⁸ จ.ม. ปณฺณายตีติ

ชราภรณ์สงฆ์ ⁹	โรคนี้ทนต์ ปภังค์ ¹⁰
อาหารเนตติปปภา	นาลิ ตพภินนิตติ.
ตสส นิสสรณ สนต	อตกาวจรั ฐว.
อชาติ อสมุปปน	อโสภ วิรัช ปท
นิโรธ ทุกขมมาน	สงฆารูปสโม สุโขติ.
อยมปิ อตโต วุตโต ภควตา อิติ เม สุตนติ. ญจ.	

๗. นิพพานธาตุสุด

[๔๔] วุตติ เหตุ ภควตา วุตตมรหตาติ เม สุต :-

เทวมา ภิกขเว นิพพานธาตุโย. กตเม เทว? สอุปาทิเสสา จ นิพพานธาตุ อนุปาทิเสสา จ นิพพานธาตุ.

กตมา จ ภิกขเว สอุปาทิเสสา นิพพานธาตุ? อธิ ภิกขเว ภิกขุ อรห โหติ ชีณาสโว วุสิตวา กตกรณียโย โอหิตภาโร อนุปปตตสทตโต ปริกชีณภวสโยชโน สมมทญญา วิมุตโต, ตสส ตัญจนเตว ปญจินทริยานิ, เยส อวิชาตตตา มนาปามนาป ปจจณโภติ, สุขทุกข ปฏิสเวทยติ, ตสส โย รากขโย โทสขโย โมหขโย. อย วุจจติ ภิกขเว สอุปาทิเสสา นิพพานธาตุ.

กตมา จ ภิกขเว อนุปาทิเสสา นิพพานธาตุ ? อธิ ภิกขเว ภิกขุ อรห โหติ ชีณาสโว วุสิตวา กตกรณียโย โอหิตภาโร อนุปปตตสทตโต ปริกชีณภวสโยชโน สมมทญญา วิมุตโต, ตสส อธิว ภิกขเว สัพพเวทยิตานิ อนภินนิตตานิ สิตติ ภวิสสนติ. อย วุจจติ ภิกขเว อนุปาทิเสสา นิพพานธาตุ. อีมา ไช ภิกขเว เทว นิพพานธาตุโยติ. เอตมตถ ภควา อโวจ, ตตเถต อิติ วุจจติ :

เทว อีมา จกขุมตา ปกาสิตา
 นิพพานธาตุ อนิสสิเตน ตาทินา
 เอกา हि ธาตุ อธิ ทัญจณมิกกา
 สอุปาทิเสสา ภวเนตติสงขยา.
 อนุปาทิเสสา ปน สมปรายิกา
 ยมहि นิสฺสนนติ ภวานิ สัพพโส.
 เย เอตทญญา ปท อสงขต
 วิมุตตจิตตา ภวเนตติสงขยา
 เต ฆมมสวาวธิคมขเย¹¹ รตา
 ปหิสฺส เต สัพพภวานิ ตาทินนติ.
 อยมปิ อตโต วุตโต ภควตา อิติ เม สุตนติ. สุตม.

⁹ อ.ม. ชราภรณ์สงฆ์

¹⁰ อ.ม. ปภังค์

¹¹ อ.ม. ฆมมสวาวธิคมา ขเย

๘. ปฏิสถูลานสูตร

[๔๕] วุตต์ เหตุ ภควตา วุตตมรหตาติ เม สุตฺ :-

ปฏิสถูลานารามา ภิกขเว วิหรต ปฏิสถูลานรตา อชฺฌตตฺ เจโตสมณนุยุตฺตา
อนิรอกตชฺฌมานา วิปัสสนาย สมณนาคตา พุรฺเหตา สุญฺญาคารานํ, ปฏิสถูลานารามานํ ภิกขเว
วิหรตฺ ปฏิสถูลานรตานํ อชฺฌตตฺ เจโตสมณนุยุตฺตานํ อนิรอกตชฺฌมานานํ วิปัสสนาย
สมณนาคตานํ พุรฺเหตานํ สุญฺญาคารานํ ทฺวินนํ ผลานํ อญฺญตรํ ผลํ ปาฏิทฺงขํ ทิฏฺฐเจว ญมฺเม
อญฺญา, สติ วา อูปาทิสเส อนาคามิตาติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

เย สนฺตจิตฺตา นิปกา	สตีมนฺโต จ ฉายิโน
สมฺมา ญมฺมํ วิปัสสนติ	กาเมสุ อนเปกฺขิโน
อปฺปมาทรรตา สนฺตา	ปมาเท ภยทสฺสีโน
อภพฺพา ปริหานาย	นิพฺพานสฺสเว สนฺติเกติ.
อยมปิ อตฺถิโก วุตฺโต	ภควตา อิติ เม สุตฺนติ. อญฺจมํ.

๙. สิกขานิสฺสสูตร

[๔๖] วุตต์ เหตุ ภควตา วุตตมรหตาติ เม สุตฺ :-

สิกขานิสฺสา ภิกขเว วิหรต ปญฺญุตฺตรา วิมุตฺติสारा สตาธิปเตยฺยา. สิกขานิสฺसानํ
ภิกขเว วิหรตฺ ปญฺญุตฺตรานํ วิมุตฺติसारานํ สตาธิปเตยฺยานํ ทฺวินนํ ผลานํ อญฺญตรํ ผลํ ปาฏิทฺงขํ
ทิฏฺฐเจว ญมฺเม อญฺญา, สติ วา อูปาทิสเส อนาคามิตาติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ

ปริปฺปณฺณเสกฺขํ¹² อปฺหานญมฺมํ
ปญฺญุตฺตรํ ชาติขยฺนตทสฺสี
ตํ เว มฺหํ อนฺติมเทหธารี
มารณชฺหํ พุรฺมิ ชราย ปารคฺคิ.
ตสฺมา สทา ฉานรตา สมหิตา
อาตาปิโน ชาติขยฺนตทสฺสีโน
มารํ สเสนํ อภิภุญฺย ภิกฺขโว
ภวถ ชาติมรณสฺส ปารคาติ.
อยมปิ อตฺถิโก วุตฺโต

ภควตา อิติ เม สุตฺนติ. นวมํ.

¹² จ.ม. ปริปฺปณฺณสิกฺขํ, ส. ปริปฺปณฺณเสกฺขํ

๑๐. ชาคริยสูตร

[๔๗] วุตตัมเหตํ ภควตา วุตตมรหตาติ เม สุตํ :-

ชาครโ จสุส ภิกขเว ภิกขุ วิหเรยฺย สโต สมฺปชาโน สมาหิตโต ปมุทิตโต วิปฺปสนฺโน จ, ตตฺถ กาลวิปฺสสี จ กุสเลสุ ฐมฺเมสุ. ชาครสุส ภิกขเว ภิกขุโน วิหโรติ สติมโต¹³ สมฺปชานสุส สมาหิตสุส ปมุทิตสุส วิปฺปสนฺนสุส ตตฺถ กาลวิปฺสสีโน กุสเลสุ ฐมฺเมสุ ทฺวินํ ผลานํ อญฺญตรํ ผลํ ปาฏิภังขํ ทิฏฺฐเจว ฐมฺเม อญฺญา, สติ วา อุปาทิสเส อนาคามิตาติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ:

ชาครนฺตา สุณาเถตํ เย สุตฺตา เต ปพฺพสมฺม
 สุตฺตา ชาคริตํ เสยฺโย นตฺถิ ชาครโต ภยํ.
 โย ชาครโ จ สติมา สมฺปชาโน
 สมาหิตโต มุทิตโต วิปฺปสนฺโน จ
 กาเลน โส สมฺมา ฐมฺมํ ปวิวิมฺสมานโน
 เอโกทิสฺสโต วิหเน ตมํ โส.
 ตสฺมา หเว ชาคริยํ ภเชถ
 อาตาปี ภิกขุ นิปโก ฌานลาภี
 สํโยชนํ ชาติชฺราย เจตฺวา
 อิวํ สมฺโพธิมฺนฺตฺตรํ ฌุเสติ.
 อยมฺปิ อตฺถโก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนฺติ. ทสมํ.

๑๑. อาปายิกสูตร

[๔๘] วุตตัมเหตํ ภควตา วุตตมรหตาติ เม สุตํ :-

เทวเม ภิกขเว อาปายิกา เนรยิกา อิทมฺปทาย.¹⁴ กตเม เทว ? โย จ อพฺรหฺมจารี พฺรหฺมจาริปฺปฏิญฺโณ, โย จ ปริปฺปณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ จรณฺตํ อมฺูลเกน อพฺรหฺมจริเยน อนฺุทฺธํเส ติ. อิม โข ภิกขเว เทว อาปายิกา เนรยิกา อิทมฺปทายาติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

อภฺตฺวาที นิริยํ อุเปติ
 โย จาปี¹⁵ กตฺวา น กโรมิจฺจาห¹⁶
 อุโกปี เต เปจฺจ สมา ภวนฺติ

¹³ ฉ.ม. สดสฺส

¹⁴ ฉ.ม. อิทมฺปทาย. เอวฺมฺปริปี

¹⁵ ฉ.ม. วาปี

¹⁶ ฉ.ม. กโรมิ'จฺหา

นิหีนกมมา มนุชา ปรดถ.

กาสาวกณฺฐา พหโว

ปาปา ปาเปหิ กมฺเมหิ

เสยโย อโยคุโป ภูตโต

ยถา ภูตฺเตยฺย ทุสฺสึโล

อยมปิ อตฺถโก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนติ. เอกาทสํ.

ปาปมมา อสณฺณตา

นिरยํ เต อูปปชฺชเร.

ตตฺโต อคฺคิสิชฺชปโม

รณฺณจปิณฺฑํ อสณฺณตฺติ.

๑๒. ทิฏฺฐิจิตฺตสุตฺต

[๔๙] วุตฺตํ เหตุํ ภควตา วุตฺตมรหตาติ เม สุตํ :-

ทวิหิ ภิกฺขเว ทิฏฺฐิจิตฺเตหิ ปริยฺญูจิตา เทวมนุสฺสา โอลิยฺนติ เอเก, อติธาวนฺติ เอเก, จกฺขุมนฺโต จ ปสฺสนฺติ.

ภณฺว จ ภิกฺขเว โอลิยฺนติ เอเก ? ภวรามา ภิกฺขเว เทวมนุสฺสา ภวราตา ภวสมมุทิตา เตสํ ภวนิโรธาย ธมฺเม เทสิยมาเน จิตฺตํ น ปกฺขนฺนทติ น สมฺปสฺสีทติ¹⁷ น สนฺติภูจฺติ นาริมุจฺติ. เอวํ ไช ภิกฺขเว โอลิยฺนติ เอเก.

ภณฺว จ ภิกฺขเว อติธาวนฺติ เอเก ? ภเวเนว ไช ปเนเก อญฺญิยมานา หรายมานา ชิคฺခုจฺจมานา วิภวํ อภินนฺทนฺติ, ยโต กิร โภ อยํ อตฺตา¹⁸ กายสฺส เกทา ปรมฺมรณฺนา อุกฺกิชฺชติ วินสฺสติ น โหติ ปรมฺมรณฺนา, เอตํ สนฺตํ เอตํ ปณฺีตํ เอตํ ยาถาวนฺติ. เอวํ ไช ภิกฺขเว อติธาวนฺติ เอเก.

ภณฺว จ ภิกฺขเว จกฺขุมนฺโต ปสฺสนฺติ ? อิทฺถ ภิกฺขุ ภูตํ ภูตโต ปสฺสติ, ภูตํ ภูตโต ทิสฺวา ภูตสฺส นิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย ปฏฺิปนฺโน โหติ. เอวํ ไช ภิกฺขเว จกฺขุมนฺโต ปสฺสนฺตีติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

เย¹⁹ ภูตํ ภูตโต ทิสฺวา

ยถาภูตํ²⁰ วิมุจฺจนฺติ

สเจ²¹ ภูตํ ปริณฺโณ โส

ภูตสฺส วิภวา ภิกฺขุ

ภูตสฺส จ อติกฺกมํ

ภวตฺตณฺหาปริกฺขยา.

วีสฺสทณฺเฬ ภวาทเว

นาคจฺจนฺติ²² ปฺนพฺภวานฺติ.

¹⁷ ฉ.ม. น ปสฺสีทติ

¹⁸ ส.ม. สตฺโต

¹⁹ ก. โย

²⁰ ฉ.ม. ยถาภูเต

²¹ ฉ.ม. ส เว

²² ก. นาคจฺจนฺติ

อยมปิ อตุโถ วุตโต ภควตา อิติ เม สุตุนติ. ทวาทสม.
 ทุตโย วคโค.

ตสสุททานิ

เทว อินทริยา เทว ตปนียา	สีเลน อปเร เทว
อนตตปปี กุหนา เทว จ	สัเวชนีเยน เต ทส.
วิตกกา เทสนา วิชชา	ปญญา ธมฺเมน ปญจม
อชาตํ ชาติ สุลลانی	สิกขา ชาคริเยน จ
อปายทิฏฐิยาเยว ²³	พาวีสติ ปกาสิตาติ.

ทุกนิปาโต นิฏฐิต.

๓. ติกนิปาต

๑. ปจมวคค

๑. มูลสูตร

[๕๐] วุตตํ เหตุ ภควตา วุตตมรหตาติ เม สุตํ :-

ตีณิมานิ ภิกฺขเว อกุสลมูลานิ. กตมานิ ตีณิ ? โลโก อกุสลมูลํ, โทโส อกุสลมูลํ, โมโห อกุสลมูลํ. อิมานิ ไช ภิกฺขเว ตีณิ อกุสลมูลานีติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

โลโก โทโส จ โมโห จ	บุริสํ ปาปเจตสํ
หีสนติ อตฺตสมฺภวตา	ตจฺจํ สํว สมฺพลนฺติ.

อยมปิ อตุโถ วุตโต ภควตา อิติ เม สุตุนติ. ปจม.

๒. ชาติสูตร

[๕๑] วุตตํ เหตุ ภควตา วุตตมรหตาติ เม สุตํ :-

ติสฺโส อีมา ภิกฺขเว ชาติโย. กตมา ติสฺโส ? รูปชาติ, อรูปชาติ, นิโรธชาติ, อีมา ไช ภิกฺขเว ติสฺโส ชาติโยติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

รูปชาติปริญฺญา ²⁴	อรูปสฺส อสณฺจิตา
นิโรธเย วิมฺพจฺจนฺติ	เต ชนา มจฺจุหายิโน.
กาเยน อมตํ ชาติ	ผุสฺสยิตฺวา ²⁵ นิรूपิ
อุปธิปฺปวฺวินิสฺสคฺคํ	สจฺจิกิตฺวา อนาสโว

²³ อ.ม. ... ทิฏฐิยา เจว

²⁴ อ.ม. รูปชาติ ปริญญา

²⁵ อ.ม. ผุสยิตวา, อ. ผุสยิตวา

เทเสติ สมมาสมพุทโธ อโสกัง วิรชํ ปทนต์ติ.
 อยมปิ อตฺถิโก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตนต์ติ. ทุตฺติยํ.

๓. ปจฺมเวทนาสูตร

[๕๒] วุตฺตํ เหตุํ ภควตา วุตฺตมรหตาติ เม สุตํ :-

ติสฺสโส อีมา ภิกฺขเว เวทนา. กตมา ติสฺสโส ? สุขา เวทนา, ทุกฺขา เวทนา, อทุกฺขมสุขา เวทนา. อีมา ไช ภิกฺขเว ติสฺสโส เวทนาติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

สมาหิตํ สมปชาโน	สโต พุทฺธสฺส สาวโก
เวทนา จ ปชานาติ	เวทนานญฺจ สมภวํ.
ยตฺถ เจตา นินฺรุณฺณติ	มคฺคญฺจ ขยคามินํ
เวทนานํ ขยา ภิกฺขุ	นิจฺจนาโต ปรินิพฺพุโตติ.

อยมปิ อตฺถิโก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตนต์ติ. ตุตฺติยํ.

๔. ทุตฺติยเวทนาสูตร

[๕๓] วุตฺตํ เหตุํ ภควตา วุตฺตมรหตาติ เม สุตํ :-

ติสฺสโส อีมา ภิกฺขเว เวทนา. กตมา ติสฺสโส ? สุขา เวทนา, ทุกฺขา เวทนา, อทุกฺขมสุขา เวทนา. สุขา ภิกฺขเว เวทนา ทุกฺขโต ทฺวฺจพฺพวา, ทุกฺขา เวทนา สลฺลโต ทฺวฺจพฺพวา, อทุกฺขมสุขา เวทนา อนิจฺจโต ทฺวฺจพฺพวา. ยโต จ ไช ภิกฺขเว ภิกฺขุโน สุขา เวทนา ทุกฺขโต ทิฏฺฐา โหติ, ทุกฺขา เวทนา สลฺลโต ทิฏฺฐา โหติ, อทุกฺขมสุขา เวทนา อนิจฺจโต ทิฏฺฐา โหติ. อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว ภิกฺขุ อริโย สมมทฺทโส อจฺเจจฺฉิ ตณฺหํ, วิวตฺตยิ สํโยชนํ, สมมามานาภิสมยา อนฺตมกาสิ ทุกฺขสฺสาติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

โย สุขํ ทุกฺขโต อทฺทกฺขิ ²⁶	ทุกฺขมทฺทกฺขิ สลฺลโต
อทุกฺขมสุขํ สนฺตํ	อทฺทกฺขิ นํ อนิจฺจโต.
ส เว สมมทฺทโส ภิกฺขุ	ยโต ตตฺถ วิมุจฺจติ
อภิญฺญาโวสีโต สนฺโต	ส เว โยคาติโค มุนีติ.

อยมปิ อตฺถิโก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตนต์ติ. จตฺตถํ.

๕. ปจฺมเอสนาสูตร

[๕๔] วุตฺตํ เหตุํ ภควตา วุตฺตมรหตาติ เม สุตํ :-

ติสฺสโส อีมา ภิกฺขเว เอสนา. กตมา ติสฺสโส ? กาเมสนา, ภาเวสนา, พุรหฺมจฺริเยสนา. อีมา ไช ภิกฺขเว ติสฺสโส เอสนาติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

สมาหิตํ สมปชาโน	สโต พุทฺธสฺส สาวโก
-----------------	--------------------

²⁶ ฉ. อทฺท, ส. อ.ม. ทกฺขิ

เอสนา จ ปชานาติ	เอสนานนุจ สมภว
ยตถ เจตา นิรุชฌนติ	มคฺคณฺจ ขยคามิน
เอสนํ ขยา ภิกฺขุ	นิจฺฉาโต ปรินิพฺพุโตติ.
อยมปิ อตฺถโก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนติ. ปญจม.	

๖. ทุตติยเอสนาสูตร

[๕๕] วุตฺตํ เหตุํ ภควตา วุตฺตมรหตาติ เม สุตํ :-

ติสฺโส อีมา ภิกฺขเว เอสนา. กตมา ติสฺโส? กาเมสนา, ภาเวสนา, พรหมจริเยสนา. อีมา ไช ภิกฺขเว ติสฺโส เอสนาติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

กาเมสนา ภาเวสนา	พรหมจริเยสนา สห
อิติ สจฺจปรามาโส	ทิมฺมจิจฺฉาณา สมุสฺสยา.
สพฺพวราควิรตฺตสฺส	ตณฺหภฺยวิมุตฺติโน
เอสนา ปณฺนิสฺสสมฺภวา	ทิมฺมจิจฺฉาณา สมฺมุตฺตา
เอสนํ ขยา ภิกฺขุ	นิราสो อกถํกถิต.
อยมปิ อตฺถโก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนติ. ฉญฺจ.	

๗. ปจฺมอาสาสูตร

[๕๖] วุตฺตํ เหตุํ ภควตา วุตฺตมรหตาติ เม สุตํ :-

ตโยเม ภิกฺขเว อาสวา. กตเม ตโย ? กามาสโว, ภาวาสโว, อวิชฺชาสโว. อีเม ไช ภิกฺขเว ตโย อาสวาติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

สมาหิตो สมฺปชานโน	สโต พุทฺธสฺส สาวโก
อาสเว จ ปชานาติ	อาสวานนุจ สมภว.
ยตถ เจตา นิรุชฌนติ	มคฺคณฺจ ขยคามิน
อาสวานํ ขยา ภิกฺขุ	นิจฺฉาโต ปรินิพฺพุโตติ.
อยมปิ อตฺถโก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนติ. สตฺตม.	

๘. ทุตติยอาสาสูตร

[๕๗] วุตฺตํ เหตุํ ภควตา วุตฺตมรหตาติ เม สุตํ :-

ตโยเม ภิกฺขเว อาสวา. กตเม ตโย ? กามาสโว, ภาวาสโว, อวิชฺชาสโว. อีเม ไช ภิกฺขเว ตโย อาสวาติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

ยสฺส กามาสโว ชีโน	อวิชฺชา จ วิราชิตา
ภาวาสโว ปริกฺชีโน	วิปฺปมฺตโต นิรฺฐปติ

ธาวะติ อนฺติมํ เทหํ เชตฺวา มารํ สวาหิณฺณ²⁷ติ.
 อยมฺปิ อตฺถโก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺตํ. อญฺจมํ.

๙. ตณฺหาสุตฺต

[๕๘] วุตฺตํ เหตุํ ภควตา วุตฺตมรหตาติ เม สุตฺตํ :-

ติสฺโส อีมา ภิกฺขเว ตณฺหา. กตมา ติสฺโส ? กามตณฺหา, ภวตณฺหา, วิภวตณฺหา. อีมา ไช
 ภิกฺขเว ติสฺโส ตณฺหาติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

ตณฺหาโยเคน สํยุตฺตา	รตฺตจิตฺตา ภวาภเว
เต โยคยุตฺตา มารสฺส	อโยคกฺเขมิโน ชนา
สตุตา คจฺจนฺติ สํสารํ	ชาติมรณคามิโน.
เย จ ตณฺห์ ปหนฺตฺวาน	วีกตตณฺหา ภวาภเว
เต เว ²⁸ ปารคตา โลเก	เย ปตฺตา อาสวภฺชยนฺติ.

อยมฺปิ อตฺถโก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺตํ. นวมํ.

๑๐. มารเชยฺยสุตฺต

[๕๙] วุตฺตํ เหตุํ ภควตา วุตฺตมรหตาติ เม สุตฺตํ :-

ตีหิ ภิกฺขเว ฌมฺเมหิ สมนฺนาคโต ภิกฺขุ อติกกมฺม มารเชยฺยํ อาทิจฺโจว วิโรจติ. กตเมหิ
 तीहि? อิทฺ ภิกฺขเว ภิกฺขุ อเสกฺเขน²⁹ สัลลภฺชนฺเณ สมนฺนาคโต โหติ, อเสกฺเขน สมาริภฺชนฺ เณ
 สมนฺนาคโต โหติ, อเสกฺเขน ปญฺญาภฺชนฺเณ สมนฺนาคโต โหติ. อีเมหิ ไช ภิกฺขเว तीहि ฌมฺเมหิ
 สมนฺนาคโต ภิกฺขุ อติกกมฺม มารเชยฺยํ อาทิจฺโจว วิโรจตีติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ
 วุจฺจติ :

สัลลสมาริปปญฺญา จ	ยสฺส เอเต สุกาวิตา
อติกกมฺม มารเชยฺยํ	อาทิจฺโจว วิโรจตีติ.

อยมฺปิ อตฺถโก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺตํ. ทสมํ.
 ปจฺจโม วคฺโค.

ตสฺสทฺทหานํ

มฺลฉาตุ อถ เวทนา ทฺเว
 เอสฺนา จ ทฺเว อาสฺวา ทฺเว
 ตณฺหาโต จ อถ มารเชยฺยโต
 วคฺคมาหุ ปจฺจมนฺติ มุตฺตมนฺติ.

²⁷ ฉ.ม. สวาหิณฺณติ. เอวฺมฺปริปิ

²⁸ ส.อ.ม. เต จ

²⁹ ฉ.ม. อเสกฺเขน

๒. พุติยวคค

๑. ปุณณกิริยาวตถุสตุต

[๖๐] วุตตัม เหน้ ภควตา วุตตมรหตาติ เม สุตัม :-

ตีณิมานิ ภิกขเว ปุณณกิริยาวตถุณิ. กตมานิ ตีณิ ? ทานมยํ ปุณณกิริยาวตถุ, สีสมยํ ปุณณกิริยาวตถุ, ภาวนามยํ ปุณณกิริยาวตถุ. อิมานิ ไช ภิกขเว ตีณิ ปุณณกิริยาวตถุณิ. เอตมตถํ ภควา อโวจ, ตตถเตตํ อิติ วุจจติ :

ปุณณเมว โส สิกขะเยย	อายตคคํ สุขุทริยํ
ทานญจ สมจริยญจ	เมตตจิตตญจ ภาวเย.
เอเต ฐมเม ภาวยิตฺวา	ตโย สุขสมุทฺทเย
อพฺยาปชฺฌํ สุขํ โลกํ	ปณฺทิตอ อูปชฺชตฺติ.
อยมปิ อตฺถโถ วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนติ. ปจฺม.	

๒. จกฺขุสตุต

[๖๑] วุตตัม เหน้ ภควตา วุตตมรหตาติ เม สุตัม :-

ตีณิมานิ ภิกขเว จกฺขุณิ. กตมานิ ตีณิ ? มัสจกฺขุ, ทิพฺพจกฺขุ, ปญฺญาจกฺขุ. อิมานิ ไช ภิกขเว ตีณิ จกฺขุณิ. เอตมตถํ ภควา อโวจ, ตตถเตตํ อิติ วุจจติ :

มัสจกฺขุ ทิพฺพจกฺขุ	ปญฺญาจกฺขุ อนฺนุตตรํ
เอตานิ ตีณิ จกฺขุณิ	อกฺขาสิ ปุริสฺสุตตโม.
มัสจกฺขุสฺส อูปปาโท	มคฺโค ทิพฺพสฺส จกฺขุโน
ยโต ญาณํ อฺหปาทิ	ปญฺญาจกฺขุ อนฺนุตตรํ
ยสฺส จกฺขุสฺส ปฏฺฐิลาภา	สพฺพทฺฐา ปมฺจจตฺติ.
อยมปิ อตฺถโถ วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนติ. พุติยํ.	

๓. อินฺทฺริยสตุต

[๖๒] วุตตัม เหน้ ภควตา วุตตมรหตาติ เม สุตัม :-

ตีณิมานิ ภิกขเว อินฺทฺริยานิ. กตมานิ ตีณิ ? อนญฺญาตญฺญสฺสสามิตินฺทฺริยํ, อญฺญินฺทฺริยํ, อญฺญาตาวินฺทฺริยํ. อิมานิ ไช ภิกขเว ตีณิ อินฺทฺริยานิ. เอตมตถํ ภควา อโวจ, ตตถเตตํ อิติ วุจจติ :

เสกฺขสฺส สิกฺขมานสฺส	อฺชฺชมคฺคานฺนุสาริโน
ขยสฺมี ปจฺมํ ญาณํ	ตโต อญฺญา อนฺนุตฺรา.
ตโต อญฺญา วิมุตตสฺส	ญาณํ เว โหติ ตาทิโน
อฺกฺกุปฺปา เม วิมุตตฺติ	ภวสํโยชนกฺขยา.

สเจ³⁰ อินฺทริยสมฺปนฺโน สนฺโต สนฺติปเท รโต
 ธาริตฺติ อนฺติมํ เทหํ เขตฺวา มารํ สวาหนนฺติ.
 อยมฺปิ อตฺถโก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนฺติ. ตติยํ.

๔. อทฺธาสฺสตุต

[๖๓] วุตฺตํ เหนฺติ ภควตา วุตฺตมรหตาติ เม สุตํ :-
 ตโยเม ภิกฺขเว อทฺธา. กตเม ตโย ? อตฺถโก อทฺธา, อนาคโต อทฺธา, ปจฺจุปปนฺโน อทฺธา,
 อิเม ไช ภิกฺขเว ตโย อทฺธาติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

อกฺเขยฺยสณฺณิโน สตฺตา	อกฺเขยฺยสฺมึ ปติฏฺฐิตา
อกฺเขยฺยํ อปริณฺวาย	โยคมายนฺติ มจฺจุโน.
อกฺเขยฺยํ ปริณฺวาย	อกฺขาตารํ น มณฺณติ
มุญฺโห วิโมกฺโข มนฺสา	สนฺติปทมนฺตฺตรํ.
ส เว อฺกฺเขยฺยสมฺปนฺโน	สนฺโต สนฺติปเท รโต
สงฺขาย เสวํ ฌมฺมมุญฺโห	สงฺขยํ โนเปติ เวทคฺคฺติ.
อยมฺปิ อตฺถโก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนฺติ. จตฺตถํ.	

๕. ทฺวจฺจิตฺตสุต

[๖๔] วุตฺตํ เหนฺติ ภควตา วุตฺตมรหตาติ เม สุตํ :-
 ตีณิมานิ ภิกฺขเว ทฺวจฺจิตฺตานิ. กตมานิ ตีณิ ? กายทฺวจฺจิตฺตํ, วจฺจิตฺตํ, มโนทฺวจฺจิตฺตํ, อิมานิ
 ไช ภิกฺขเว ตีณิ ทฺวจฺจิตฺตานีติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

กายทฺวจฺจิตฺตํ กตฺวา	วจฺจิตฺตานิ จ
มโนทฺวจฺจิตฺตํ กตฺวา	ยถฺยถฺยํ โทสสณฺณิหิตํ.
อกตฺวา กุสฺลํ กมฺมํ	กตฺวานากุสฺลํ พหุํ
กายสฺส เกทา ทฺวปฺปญฺโณ นิริยํ โส อฺปปชฺชตฺตีติ.	
อยมฺปิ อตฺถโก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนฺติ. ปญฺจมํ.	

๖. สฺวจฺจิตฺตสุต

[๖๕] วุตฺตํ เหนฺติ ภควตา วุตฺตมรหตาติ เม สุตํ :-
 ตีณิมานิ ภิกฺขเว สฺวจฺจิตฺตานิ. กตมานิ ตีณิ ? กายสฺวจฺจิตฺตํ, วจฺจิตฺตํ, มโนสฺวจฺจิตฺตํ. อิมานิ ไช
 ภิกฺขเว ตีณิ สฺวจฺจิตฺตานีติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

กายทฺวจฺจิตฺตํ หิตฺวา	วจฺจิตฺตานิ จ
มโนทฺวจฺจิตฺตํ หิตฺวา	ยถฺยถฺยํ โทสสณฺณิหิตํ.

อกตวา กุสลํ กมมํ กตวาน กุสลํ พหุ
 กายสฺส เกทา สปปญฺเญ สคฺคํ โส อุปปชฺชตีติ.
 อยมปิ อตฺถิ วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนติ. ญฺจํ.

๗. โสเจยฺยสุตฺต

[๖๖] วุตฺตํ เหตุํ ภควตา วุตฺตมรหตาติ เม สุตํ :-

ตีณิมานิ ภิกฺขเว โสเจยฺยานิ. กตมานิ ตีณิ ? กายโสเจยฺยํ, วจีโสเจยฺยํ, มโนโสเจยฺยํ.

อิมานิ ไช ภิกฺขเว ตีณิ โสเจยฺยานีติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถेतํ อิติ วุจฺจติ :

กายสุจฺจํ วจีสุจฺจํ³¹ เจโตสุจฺจิมนาสวํ
 สุจฺจํ โสเจยฺยสมฺปนฺนํ อาหุ สพฺพปหายินฺนติ.
 อยมปิ อตฺถิ วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนติ. สตฺตมํ.

๘. โมนะยฺยสุตฺต

[๖๗] วุตฺตํ เหตุํ ภควตา วุตฺตมรหตาติ เม สุตํ :-

ตีณิมานิ ภิกฺขเว โมนะยฺยานิ. กตมานิ ตีณิ ? กายโมนะยฺยํ, วจีโมนะยฺยํ, มโนโมนะยฺยํ.

อิมานิ ไช ภิกฺขเว ตีณิ โมนะยฺยานีติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถेतํ อิติ วุจฺจติ :

กายมฺหานี วจีมฺหานี มโนมฺหานิมนาสวํ
 มฺหานี โมนะยฺยสมฺปนฺนํ อาหุ นิรฺรหตาปาปนฺนติ.
 อยมปิ อตฺถิ วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนติ. อญฺจมํ.

๙. ปจฺจมาราคสุตฺต

[๖๘] วุตฺตํ เหตุํ ภควตา วุตฺตมรหตาติ เม สุตํ :-

ยสฺส กสฺสจฺจิ ภิกฺขเว ราโค อุปฺปหีนฺโ ทโส อุปฺปหีนฺโ โมโห อุปฺปหีนฺโ, อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว
 พนฺโธ³² มารสฺส, ปฏิมุกฺกสฺส มารปาโส ยถากามกรณียํ จ³³ ปาปิเมโต. ยสฺส กสฺสจฺจิ ภิกฺขเว ราโค
 ปหีนฺโ ทโส ปหีนฺโ โมโห ปหีนฺโ, อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว อพนฺโธ³⁴ มารสฺส, โอมุกฺกสฺส มารปาโส
 น ยถากามกรณียํ จ^{๓๓} ปาปิเมโตติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถेतํ อิติ วุจฺจติ :

ยสฺส ราโค จ โทโส จ อวิชฺชา จ วิราชิตา
 ตํ ภาวิตตตฺตญฺเจตฺรํ พรหมญฺจํ ตถาคตํ

³¹ ม. วาจาสุจฺจํ

³² ฉ.ม. พหฺโธ

³³ ฉ. จสฺสทโท นตฺถิ

³⁴ ฉ. อพฺพโธ

พทุธิ เวรภยาตีตํ อานุ สพพปหายินนฺติ.
 อยมปิ อตฺถโก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนฺติ. นวมนํ.

๑๐. พุติยราคสูตร

[๖๙] วุตฺตํ เหน้ํ ภควตา วุตฺตมรหตาติ เม สุตํ :-

ยสฺส กสฺสจฺจิ ภิกฺขเว ภิกฺขุสฺส วา ภิกฺขุณฺเีย วา ราโค อปฺปฬีโน โทโส อปฺปฬีโน โมโห
 อปฺปฬีโน, อยมํ วุจฺจติ ภิกฺขเว น^{๓๕} อตฺริ^{๓๖} สมฺมทํ สจฺจํ สวักฺกํ สคฺหํ สรทฺทํ. ยสฺส กสฺสจฺจิ
 ภิกฺขเว ภิกฺขุสฺส วา ภิกฺขุณฺเีย วา ราโค ปฬีโน โทโส ปฬีโน โมโห ปฬีโน, อยมํ วุจฺจติ ภิกฺขเว อตฺริ
 สมฺมทํ สจฺจํ สวักฺกํ สคฺหํ สรทฺทํ ติณฺโณ ปารคโต ธเล ติฏฺฐติ พุราหฺมณฺเณติ. เอตมตฺถํ
 ภควา อโวจ, ตตฺถเตตํ อิติ วุจฺจติ :

ยสฺส ราโค จ โทโส จ อวิชฺชา จ วิราชิตา.

โสมนํ สมฺมทํ สคฺหํ สรทฺทํ

สจฺจํ สวักฺกํ สคฺหํ สรทฺทํ.

สงฺคาติโค มจฺจุชฺโห นิรฺฐปติ

ปหาสิ ทุกฺขํ อปฺนพฺภวาย

อตฺถกฺโข โส น ปมาณเมติ

อโมหยิ มจฺจุราชนฺติ พุรฺรุมฺมิตี.

อยมปิ อตฺถโก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนฺติ. ทสมํ.

พุติโย วคฺโค.

ตสฺสทฺทานํ

ปฺนุณฺณํ จกฺขุ อธินฺทริยา^{๓๗}

อทฺธา จริตํ ทฺเว สจฺจิ

มฺุเน^{๓๘} อถ ราคทฺเว

ปฺน วคฺคมาหุ พุติยมุตฺตมณฺเณติ.

³⁵ ฉ. นสทโท น ทิสฺสติ

³⁶ ฉ. อติณฺโณ

³⁷ ฉ.ม. อถ อธินฺทริยานิ

³⁸ ฉ.ม. มฺุโน

๓. ตติยวคค

๑. มิจฉาทิฏฐิกสูตร

[๗๐] วุตตัม เหตุํ ภควตา วุตตมรหตาติ เม สุตํ :-

ทิฏฐา มยา ภิกขเว สตตะ กายทฺจจริเตน สมณฺณาคตา วจฺจิทฺตจริเตน สมณฺณาคตา มโนทฺจจริเตน สมณฺณาคตา อริยานํ อุปวาทกา มิจฉาทิฏฐิกา มิจฉาทิฏฐิกมฺมสมาทานา, เต กายสฺส เภทา ปรมฺมรณํ อปายํ ทฺวคฺคํ วินิปาตํ นิรยํ อุปปนฺนา.

ตํ ไช ปนํ ภาสิเน นานฺตสฺส สมณฺสสฺส วา พฺราหฺมณฺสสฺส วา สุตฺวา วทามิ. ทิฏฐา มยา ภิกขเว สตตะ กายทฺจจริเตน สมณฺณาคตา วจฺจิทฺตจริเตน สมณฺณาคตา มโนทฺจจริเตน สมณฺณาคตา อริยานํ อุปวาทกา มิจฉาทิฏฐิกา มิจฉาทิฏฐิกมฺมสมาทานา, เต กายสฺส เภทา ปรมฺมรณํ อปายํ ทฺวคฺคํ วินิปาตํ นิรยํ อุปปนฺนา. อปี จ ภิกขเว ยเทว สามํ ฅาตํ สามํ ทิฏฺฐํ สามํ วิทิตํ, ตเทวํ วทามิ.

ทิฏฐา มยา ภิกขเว สตตะ กายทฺจจริเตน สมณฺณาคตา วจฺจิทฺตจริเตน สมณฺณาคตา มโนทฺจจริเตน สมณฺณาคตา อริยานํ อุปวาทกา มิจฉาทิฏฐิกา มิจฉาทิฏฐิกมฺมสมาทานา, เต กายสฺส เภทา ปรมฺมรณํ อปายํ ทฺวคฺคํ วินิปาตํ นิรยํ อุปปนฺนาติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

มิจฉามนํ ปณฺธาย	³⁹ มิจฉาวาจํ ภาสิย ^๑
มิจฉากมฺมานิ กตฺวาน	กาเยน อีห ปุคฺคโล.
อปปสฺสสุตาปฺปญฺญกโร ⁴⁰	อปปสฺสํ อีห ชีวเต
กายสฺส เภทา ทฺวปฺปญฺญ	นิรยํ โส อุปปชฺชตีติ.
อยมฺปิ อตฺถิ วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนติ. ปจฺม.	

๒. สมมาทิฏฐิกสูตร

[๗๑] วุตตัม เหตุํ ภควตา วุตตมรหตาติ เม สุตํ :-

ทิฏฐา มยา ภิกขเว สตตะ กายสฺจจริเตน สมณฺณาคตา วจฺจิสฺจจริเตน สมณฺณาคตา มโนสฺจจริเตน สมณฺณาคตา อริยานํ อนุปวาทกา สมมาทิฏฐิกา สมมาทิฏฐิกมฺมสมาทานา, เต กายสฺส เภทา ปรมฺมรณํ สุคฺคํ สคฺคํ โลกํ อุปปนฺนา.

ตํ ไช ปนํ ภาสิเน นานฺตสฺส สมณฺสสฺส วา พฺราหฺมณฺสสฺส วา สุตฺวา วทามิ. ทิฏฐา มยา ภิกขเว สตตะ กายสฺจจริเตน สมณฺณาคตา วจฺจิสฺจจริเตน สมณฺณาคตา มโนสฺจจริเตน สมณฺณาคตา อริยานํ อนุปวาทกา สมมาทิฏฐิกา สมมาทิฏฐิกมฺมสมาทานา, เต กายสฺส เภทา ปรมฺมรณํ สุคฺคํ สคฺคํ โลกํ อุปปนฺนา. อปี จ ภิกขเว ยเทว สามํ ฅาตํ สามํ ทิฏฺฐํ สามํ วิทิตํ, ตเทวํ วทามิ.

³⁹ -^๑ ฉ. มิจฉาวาจญฺจ ภาสิย

⁴⁰ ส. อปปสฺสสุตฺตปฺปญฺญกโร

ทิวหา มยา ภิกขเว สัตตา กายสุจริเตน สมณนาคตา วจีสุจริเตน สมณนาคตา
มโนสุจริเตน สมณนาคตา อริยานิ อนุปวาทกา สมมาทิฏฐิกา สมมาทิฏฐิกมมสมาทานา, เต
กายสุส เกทา ปรมมรณา สุขตี สัคคํ โลกํ อุปปนฺนาติ. เอตมตถํ ภควา อโวจ, ตตฺเถตํ อิติ วุจฺจติ :

สมมามนํ ปณิชาย	สมมาวาจํ อภาสิย
สมมากมฺมานิ กตฺวาน	กาเยน อธิ ปุคฺคโล.
พหุสฺสุโต ปุณฺณกโร	อปปสฺมี อธิ ชีวเต
กายสุส เกทา สปปญฺเอย	สัคคํ โส อุปปชฺชตีติ.
อยมฺปิ อตฺถโก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนติ. ทฺติยํ.	

๓. นิสฺสรณียสฺสุต

[๗๒] วุตฺตํ เหตุํ ภควตา วุตฺตมรหตาติ เม สุตํ :-

ติสฺโส อิมา ภิกขเว นิสฺสรณียา ชาติฺโย. กตมา ติสฺโส ? กามานเมตํ นิสฺสรณํ, ยทิทํ
เนกขมมํ, รูปานเมตํ นิสฺสรณํ, ยทิทํ อารูปํ, ยํ โข ปน กิณฺหิ ญฺตํ สงฺขตํ ปฏิจฺจสมฺปฺปนํ, นิโรธ
ตสฺส นิสฺสรณํ. อิมา โข ภิกขเว ติสฺโส นิสฺสรณียา ชาติฺโยติ. เอตมตถํ ภควา อโวจ, ตตฺเถตํ อิติ
วุจฺจติ :

กามนิสฺสรณํ ฅตฺวา	รูปานญจ อติกกมม ⁴¹
สพฺพสงฺขารสมณํ	มุสํ อาตปิ สพฺพทา.
ส เว สมมทฺทโส ภิกฺขุ	ยโต ตตฺถ วิมุจฺจติ
อภิญฺญาโวสีโต สฺนโต	ส เว โยคาติโค มุนีติ.
อยมฺปิ อตฺถโก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนติ. ตฺติยํ.	

๔. สนฺตตรสฺสุต

[๗๓] วุตฺตํ เหตุํ ภควตา วุตฺตมรหตาติ เม สุตํ :-

ฐเปหิ ภิกขเว อรูปา⁴² สนฺตตรา, อรูปเอหิ นิโรธ สนฺตตโรติ. เอตมตถํ ภควา อโวจ, ตตฺเถตํ
อิติ วุจฺจติ :

เย จ ฐนฺุปคา สัตตา	เย จ อรูปญฺจายิโน
นิโรธํ อปปชานนฺตา	อาคฺคณฺดาโร ปฺนพฺภาวํ.
เย จ ฐเป ปริญฺญาย	อรูปสฺส อสณฺจิตา
นิโรธเ ยะ วิมุจฺจนฺติ	เต ชนา มจฺจุหาเยโน.
กาเยน อมตํ ชาติํ	มุสฺสยิตฺวา นิรूपี
อุปฺธิปฺปญฺนิสฺสัคคํ	สจฺจิกตฺวา อนาสโว

⁴¹ ฉ.ม. อติกกม

⁴² ส. อรูปา

เทเสติ สมมาสมพุทโธ อโสกัง วิรชํ ปทนต์.
 อยมปิ อตโถ วุตโต ภควตา อิติ เม สุตนต์. จตฺตถ.

๕. ปุตุตฺตสฺส

[๗๔] วุตฺตํ เหตุํ ภควตา วุตฺตมรหตาติ เม สุตํ :-

ตโยเม ภิกฺขเว ปุตุตา สนฺโต สํวิชฺชมานา โลกสฺมี. กตเม ตโย ? อติชาโต อนฺชาโต
 อวชาโตติ.

กถญจ ภิกฺขเว ปุตุโต อติชาโต โหติ ? อธิ ภิกฺขเว ปุตุตฺตสฺส มาตาปิตโร โหเนติ :-

น พุทฺธํ สรณํ คตา, น ฌมฺมํ สรณํ คตา, น สํฆํ สรณํ คตา, ปาณาติปาตา อปฺปฏฺวิรตา,
 อทินฺนาทานา อปฺปฏฺวิรตา, กาเมสุมิจฺฉาจารา อปฺปฏฺวิรตา, มุสาวาทา อปฺปฏฺวิรตา, สุราเมรยมชฺช
 ปมาทญฺจานา อปฺปฏฺวิรตา, ทุสฺสีลา ปาปณฺมมา. ปุตุโต จ เนสํ โหติ :-

พุทฺธํ สรณํ คโต, ฌมฺมํ สรณํ คโต, สํฆํ สรณํ คโต, ปาณาติปาตา ปฏฺวิรโต, อทินฺนาทานา
 ปฏฺวิรโต, กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏฺวิรโต, มุสาวาทา ปฏฺวิรโต, สุราเมรยมชฺชปมาทญฺจานา ปฏฺวิรโต,
 สीलวา กลฺยาณธมฺโม. เอวํ โข ภิกฺขเว ปุตุโต อติชาโต โหติ.

กถญจ ภิกฺขเว ปุตุโต อนฺชาโต โหติ ? อธิ ภิกฺขเว ปุตุตฺตสฺส มาตาปิตโร โหเนติ :-

พุทฺธํ สรณํ คตา, ฌมฺมํ สรณํ คตา, สํฆํ สรณํ คตา, ปาณาติปาตา ปฏฺวิรตา,
 อทินฺนาทานา ปฏฺวิรตา, กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏฺวิรตา, มุสาวาทา ปฏฺวิรตา, สุราเมรยมชฺช
 ปมาทญฺจานา ปฏฺวิรตา, สीलวฺนโต กลฺยาณธมฺมา. ปุตุโตปิ เนสํ โหติ :-

พุทฺธํ สรณํ คโต, ฌมฺมํ สรณํ คโต, สํฆํ สรณํ คโต, ปาณาติปาตา ปฏฺวิรโต, อทินฺนาทานา
 ปฏฺวิรโต, กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏฺวิรโต, มุสาวาทา ปฏฺวิรโต, สุราเมรยมชฺชปมาทญฺจานา ปฏฺวิรโต,
 สीलวา กลฺยาณธมฺโม. เอวํ โข ภิกฺขเว ปุตุโต อนฺชาโต โหติ.

กถญจ ภิกฺขเว ปุตุโต อวชาโต โหติ ? อธิ ภิกฺขเว ปุตุตฺตสฺส มาตาปิตโร โหเนติ :-

พุทฺธํ สรณํ คตา, ฌมฺมํ สรณํ คตา, สํฆํ สรณํ คตา, ปาณาติปาตา ปฏฺวิรตา,
 อทินฺนาทานา ปฏฺวิรตา, กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏฺวิรตา, มุสาวาทา ปฏฺวิรตา, สุราเมรยมชฺช
 ปมาทญฺจานา ปฏฺวิรตา, สीलวฺนโต กลฺยาณธมฺมา. ปุตุโต จ เนสํ โหติ :-

น พุทฺธํ สรณํ คโต, น ฌมฺมํ สรณํ คโต, น สํฆํ สรณํ คโต, ปาณาติปาตา อปฺปฏฺวิรโต,
 อทินฺนาทานา อปฺปฏฺวิรโต, กาเมสุมิจฺฉาจารา อปฺปฏฺวิรโต, มุสาวาทา อปฺปฏฺวิรโต, สุราเมรย
 มชฺชปมาทญฺจานา อปฺปฏฺวิรโต, ทุสฺสีโล ปาปณฺมโม. เอวํ โข ภิกฺขเว ปุตุโต อวชาโต โหติ. อิมํ โข
 ภิกฺขเว ตโย ปุตุตา สนฺโต สํวิชฺชมานา โลกสฺมินฺติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเกตํ อิติ วุจฺจติ :

อติชาตํ อนฺชาตํ ปุตุตฺตมิจฺฉนฺติ ปณฺชิตา

อวชาตํ น อิจฺฉนฺติ โย โหติ กุลคนฺธโน.

เอเต โข ปุตุตา โลกสฺมี เย ภาวนฺติ อุปาสกา

สทฺธาสี่เลน สมฺปนฺนา วทญฺญู วีตมจฺฉวา

จนโท วพภมณา⁴³ มุตโต ปริสาสุ วิโรจเรติ.
 อยมปิ อตโต วุตโต ภควตา อิติ เม สุตุนติ. ปญจมี.

๖. อวภูจิกสุตต

[๗๕] วุตต์ เหตุ ภควตา วุตตมรหตาติ เม สุต :-

ตโยเม ภิกขเว ปุคฺคลา สนฺโต สํวิชฺชมานา โลกสฺมี. กตเม ตโย ? อวภูจิกสโม ปเทสวสฺสี
 สพฺพตฺถาภิวสฺสี.

กถญจ ภิกขเว ปุคฺคโล อวภูจิกสโม โหติ ? อธิ ภิกขเว เอกจฺโจ ปุคฺคโล สพฺเพสฺสเยว
 น ทาตา โหติ สมณพฺราหฺมณกปณฺธิกฺวณิพฺพกยาจกานํ อนฺนํ ปานํ วตฺถํ ยานํ มาลาคนฺธํ วิเลปนํ
 เสยฺยาวสฺสํ ปทีเปยฺยํ. เอวํ โข ภิกขเว ปุคฺคโล อวภูจิกสโม โหติ.

กถญจ ภิกขเว ปุคฺคโล ปเทสวสฺสี โหติ ? อธิ ภิกขเว เอกจฺโจ ปุคฺคโล เอกจฺจานํ ทาตา
 โหติ, เอกจฺจานํ น ทาตา, สมณพฺราหฺมณกปณฺธิกฺวณิพฺพกยาจกานํ อนฺนํ ปานํ วตฺถํ ยานํ
 มาลาคนฺธํ วิเลปนํ เสยฺยาวสฺสํ ปทีเปยฺยํ. เอวํ โข ภิกขเว ปุคฺคโล ปเทสวสฺสี โหติ.

กถญจ ภิกขเว ปุคฺคโล สพฺพตฺถาภิวสฺสี โหติ ? อธิ ภิกขเว เอกจฺโจ ปุคฺคโล สพฺเพสฺสว เทติ
 สมณพฺราหฺมณกปณฺธิกฺวณิพฺพกยาจกานํ อนฺนํ ปานํ วตฺถํ ยานํ มาลาคนฺธํ วิเลปนํ เสยฺยาวสฺสํ
 ปทีเปยฺยํ. เอวํ โข ภิกขเว ปุคฺคโล สพฺพตฺถาภิวสฺสี โหติ. อิมํ โข ภิกขเว ตโย ปุคฺคลา สนฺโต
 สํวิชฺชมานา โลกสฺมินฺติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

น สมณ น พฺราหฺมณ	น กปณฺธิก น วณิพฺพเก
ลทฺธาน สํวิภาเชติ	อนฺนปानญจ โภชนํ
ตํ เว “อวภูจิกสโม”ติ	อาหุ นํ ปริสาธมํ.
เอกจฺจานํ น ทาตา	เอกจฺจานํ ปเวจฺจติ
ตํ เว “ปเทสวสฺสี”ติ	อาหุ เมธาวิโน ชนา.
สุภิกฺขวาโจ ปุริโส	สพฺพญฺตานุกมฺปกิ
อาโมทมานิ ปกฺกเรติ	“เทถ เทธา”ติ ภาสติ.
ยถาปี เมโส ธนยิตฺวา	คชฺชยิตฺวา ปวสฺสติ
ถลํ นิมนฺนญจ ปุเรติ	อภิสนฺทนฺโตว วารินา.
เอวเมว อีเธกจฺโจ	ปุคฺคโล โหติ ตาทีโส
ธมฺเมน สํหริตฺวาน	อฺภูจฺจานาธิคตํ ธนํ
ตปฺเปติ อนฺนปानเนน	สมฺมา ปตฺเตต วณิพฺพเกติ.
อยมปิ อตโต วุตโต ภควตา อิติ เม สุตุนติ. ญฺจจํ.	

⁴³ ก. อพภมณา

๗. สุขปตถนาสูตร

[๗๖] วุตตัม เหตุํ ภควตา วุตตมรหตาติ เม สุตํ :-

ตีณิมานิ ภิกขเว สุขานิ ปตถยมาโน สีสํ รกฺเขยฺย ปณฺชิโต. กตมานิ ตีณิ ? ปัสสา เม อากฺขณฺตุติ สีสํ รกฺเขยฺย ปณฺชิโต, โภคา เม อุปฺปชฺชนฺตุติ สีสํ รกฺเขยฺย ปณฺชิโต, กายสฺส เมทา ปรมฺมรณา สุคตํ สคฺคํ โลกํ อุปฺปชฺชิสฺสามีติ สีสํ รกฺเขยฺย ปณฺชิโต. อิมานิ ไช ภิกขเว ตีณิ สุขานิ ปตถยมาโน สีสํ รกฺเขยฺย ปณฺชิโตติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

สีสํ รกฺเขยฺย เมธาวิ	ปตถยาโน ตโย สุขเ
ปัสสํ วิตฺตลาภญ	เปจฺจ สคฺเค ปโมทนํ.
อกโรนฺโตปิ เจ ปาปํ	กโรนฺตมฺปเสวติ
สงฺกิโอ โหติ ปาปสฺมี	อวณฺโณ จสฺส รุหติ.
ยาทิสํ กุรุเต มิตฺตํ	ยาทิสํ จฺฐปเสวติ
ส เว ตาทิสโก โหติ	สหวาโส हि ตาทิโส.
เสวมาโน เสวมานํ	สมฺมุจฺโจ สมฺมุสํ ปรี
สโร ทุจฺโจ ⁴⁴ กลาปว	อลิตตมฺปลิมฺปติ
อุปฺเลปฺภยา ธีโร	เนว ปาปสฺสา สียา.
ปฺปติมฺจจํ กุสฺสเคน	โย นโร อุปฺนยฺหติ
กุสาปํ ปฺปติ วายนฺติ	เอวํ พาลูปเสวนา.
ตคฺครญฺจ ปลาเสน	โย นโร อุปฺนยฺหติ
ปตฺตาปิ สุรภิ วายนฺติ	เอวํ ธีรฺรูปเสวนา.
ตสฺมา ปตฺตปฺปฺกุสฺเสว ⁴⁵	ถตฺวา สมฺปากมตฺตโน
อสนฺเต นฺุปเสเวยฺย	สนฺเต เสเวยฺย ปณฺชิโต
อสนฺโต นิรยํ เนนฺติ	สนฺโต ปาเปนฺติ สุคตินฺติ.
อยมฺปิ อตฺถโถ วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนฺติ. สตฺตมํ.	

๘. ภัทรสูตร

[๗๗] วุตตัม เหตุํ ภควตา วุตตมรหตาติ เม สุตํ :-

ภัทรายํ⁴⁶ ภิกขเว กาโย, วิญฺญาณํ วิราคะมฺมํ, สพฺเพ อุปฺธี อนิจฺจา ทุกฺขา วิปริณามธฺมาติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

⁴⁴ ฉ.ม. ทิทฺโธ

⁴⁵ ก. ปตฺตปฺปฺกุสฺเสว, ฉ.ม. ปลาสฺปฺกุสฺเสว

⁴⁶ ฉ.ก.ม. ภินฺทนิตฺตํ

กายบญ ภิรุ ⁴⁷ ฌตฺวา	วิญญานบญ วิราคุณ ⁴⁸
อุปัสสุ ภยํ ทิสฺวา	ชาติมรณมชฺชคา
สมปตฺวา ปรมํ สฺนฺตี	กาลํ กงฺขติ ภาวิตตฺโตติ.
อยมปิ อตฺถิโก วุตฺโต ภาควตา อิติ เม สฺตฺนฺติ. อญฺจมี.	

๙. ธาตุโสสนุทนต์

[๗๘] วุตฺตํ เหตุํ ภาควตา วุตฺตมรหตาติ เม สฺตํ :-

ธาตุโสว ภิกฺขเว สตฺตา สตฺเตหิ สทฺธิ สัสนฺทฺติ สเมนฺติ, Һินาธิมุตฺติกา สตฺตา Һินาธิมุตฺติเกหิ สตฺเตหิ สทฺธิ สัสนฺทฺติ สเมนฺติ, กลฺยาณาธิมุตฺติกา สตฺตา กลฺยาณาธิมุตฺติเกหิ สตฺเตหิ สทฺธิ สัสนฺทฺติ สเมนฺติ.

อตีตมปิ ภิกฺขเว อทฺธานํ ธาตุโสว สตฺตา สตฺเตหิ สทฺธิ สัสนฺทฺติ สมีสุ, Һินาธิมุตฺติกา สตฺตา Һินาธิมุตฺติเกหิ สตฺเตหิ สทฺธิ สัสนฺทฺติ สมีสุ, กลฺยาณาธิมุตฺติกา สตฺตา กลฺยาณาธิมุตฺติเกหิ สตฺเตหิ สทฺธิ สัสนฺทฺติ สมีสุ.

อนาคตมปิ ภิกฺขเว อทฺธานํ ธาตุโสว สตฺตา สตฺเตหิ สทฺธิ สัสนฺทฺติ สเมสฺสนฺติ, Һินาธิมุตฺติกา สตฺตา Һินาธิมุตฺติเกหิ สตฺเตหิ สทฺธิ สัสนฺทฺติ สเมสฺสนฺติ, กลฺยาณาธิมุตฺติกา สตฺตา กลฺยาณาธิมุตฺติเกหิ สตฺเตหิ สทฺธิ สัสนฺทฺติ สเมสฺสนฺติ.

เอตฺรหิปี ภิกฺขเว ปจฺจุปฺปนํ อทฺธานํ ธาตุโสว สตฺตา สตฺเตหิ สทฺธิ สัสนฺทฺติ สเมนฺติ, Һินาธิมุตฺติกา สตฺตา Һินาธิมุตฺติเกหิ สตฺเตหิ สทฺธิ สัสนฺทฺติ สเมนฺติ, กลฺยาณาธิมุตฺติกา สตฺตา กลฺยาณาธิมุตฺติเกหิ สตฺเตหิ สทฺธิ สัสนฺทฺติ สเมนฺตีติ. เอตมตฺถํ ภาควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

สัศคฺคา วณฺโถ ชาโต	อัสสคฺเคน ฉิขฺชติ
ปริตฺตํ ทารุमारุญฺห	ยถา สีเท มหณฺณเว.
เอวํ กุสัตฺตมาคมม	สาธุชีวิปี สัทฺติ
ตสฺมา ตํ ปริวชฺเชยฺย	กุสัตฺตํ Һินวึริยํ.
ปวิวิตฺเตหิ อริเยหิ	ปหิตตฺเตหิ ฌายิกิ
นิจฺจํ อารทฺธวึริเยหิ	ปณฺทิตฺเตหิ สหาวเสติ.
อยมปิ อตฺถิโก วุตฺโต ภาควตา อิติ เม สฺตฺนฺติ. นวมี.	

๑๐. ปริหานสุตต

[๗๙] วุตฺตํ เหตุํ ภาควตา วุตฺตมรหตาติ เม สฺตํ :-

ตโยเม ภิกฺขเว ฌมฺมา เสขสฺส ภิกฺขุโน ปริหานาย สัวตฺตฺนฺติ. กตเม ตโย ? อธิ ภิกฺขเว เสไซ ภิกฺขุ กมฺมาราโม โหติ กมฺมรโต กมฺมารามตฺตมฺนฺยุตฺโต, ภสฺสาราโม โหติ ภสฺสรวโต

⁴⁷ ก. ภินฺทนต์

⁴⁸ ก. ปภังคุณฺ ส.ม. วิราคิ

ภสฺสารามตมณฺญุตฺโต, นิทฺทาราโม โหติ นิทฺทารโต นิทฺทารามตมณฺญุตฺโต. อีเม ไช ภิกฺขเว ตโย
ธมฺมา เสขสฺส ภิกฺขุโน ปรีหานาย สํวตฺตนฺติ.

ตโยเม ภิกฺขเว ธมฺมา เสขสฺส ภิกฺขุโน อปรีหานาย สํวตฺตนฺติ. กตเม ตโย ? อีห ภิกฺขเว
เสข ภิกฺขุ น กมฺมาราโม โหติ น กมฺมรโต น กมฺมารามตมณฺญุตฺโต, น ภสฺสาราโม โหติ น ภสฺสรโต
น ภสฺสารามตมณฺญุตฺโต, น นิทฺทาราโม โหติ น นิทฺทารโต น นิทฺทารามตมณฺญุตฺโต. อีเม ไช ภิกฺขเว
ตโย ธมฺมา เสขสฺส ภิกฺขุโน อปรีหานาย สํวตฺตนฺตีสฺส. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

กมฺมาราโม ภสฺสรโต ⁴⁹	นิทฺทาราโม จ อฺนุทฺโต
อภพฺโพ ตาทิโส ภิกฺขุ	มุญฺจํ สมนฺโพธิมุตฺตมํ.
ตสฺมา हि อปฺปกิจฺจสฺส	อปฺปมิตฺทโร อฺนุทฺโต
ภพฺโพ โส ตาทิโส ภิกฺขุ	มุญฺจํ สมนฺโพธิมุตฺตมนฺติ.
อยมฺปิ อตฺถเ อฺนุทฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺตํ. ทสฺม.	

ตติโย วคฺโค.

ตสฺสทฺธานํ

เทว ทิฏฺฐิํ นิสฺสรณํ	รูปํ ปฺปตฺโต อวฺมุจฺจิกเณ จ
สุขา จ ภินฺทนา ⁵⁰ ธาตุ	ปรีหาเนน เต ทสฺสาคิ.

⁴⁹ จ.ม. ภสฺสาราโม

⁵⁰ จ. ภิกฺขุโร

๒. พุติยวรรค หมวดที่ ๒

๑. วิตักกสูตร

ว่าด้วยวิตก

[๓๘] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย วิตก ๒ ประการ คือ เขมวิตก^{๕๑} และวิเวกวิตก^{๕๒} ย่อมแผ่ฐานไปยังตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นอันมาก ตถาคตพอใจความไม่เบียดเบียน ยินดีความไม่เบียดเบียน วิตกนั้นแลแผ่ฐานไปยังตถาคตผู้พอใจความไม่เบียดเบียน ยินดีในความไม่เบียดเบียนเป็นอันมากกว่า “เราจะไม่เบียดเบียนสัตว์ใด ๆ ทั้งที่ยังมีจิต หวาดสะดุ้งหรือมีจิตมั่นคงด้วยการทำนี้”

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตพอใจความสงบ ยินดีความสงบ วิตกนั้นแลแผ่ฐานไปยังตถาคตผู้พอใจความสงบ ยินดีความสงบเป็นอันมากกว่า “สิ่งใดเป็นอกุศล สิ่งนั้นเราละได้แล้ว” เพราะเหตุดังกล่าวมานั้น แม้เธอทั้งหลายก็จงพอใจความไม่เบียดเบียน ยินดีความไม่เบียดเบียนอยู่เถิด เธอทั้งหลายซึ่งพอใจความไม่เบียดเบียน ยินดีความไม่เบียดเบียนอยู่ วิตกนั้นแลจะแผ่ฐานไปเป็นอันมากกว่า “เราทั้งหลายจะไม่เบียดเบียนสัตว์ใด ๆ ทั้งที่ยังมีจิตหวาดสะดุ้งหรือมีจิตมั่นคงด้วยการทำนี้”

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงพอใจความสงบ ยินดีความสงบอยู่เถิด เมื่อเธอทั้งหลายซึ่งพอใจความสงบ ยินดีความสงบ วิตกนั้นแลจะแผ่ฐานไปเป็นอันมากกว่า “อะไรคืออกุศล อกุศลอะไรที่เราทั้งหลายยังละไม่ได้ เราทั้งหลายจะละอกุศลอะไร”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

วิตก ๒ ประการ คือ เขมวิตกที่ทรงยกขึ้นแสดงเป็นข้อที่ ๑

วิเวกวิตกที่ทรงประกาศเป็นข้อที่ ๒

ย่อมแผ่ฐานไปยังตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงพิชิตมาร

มุนีผู้บรรเทาความมีดี ผู้ถึงฝั่ง

ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่

ผู้ถึงคุณอันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายพึงถึง

ผู้มีความชำนาญ ผู้ไม่มีอาสวะ ผู้ข้ามวัฏฏทุกข์อันเป็นยาพิษ

ผู้น้อมไปในธรรมเป็นที่สิ้นต้นเหตุ

ผู้ทรงไว้ซึ่งร่างกายสุดท้ายนั้นแล

เรากล่าวว่า เป็นผู้ละมาร เป็นผู้ถึงฝั่งแห่งขรา

บุรุษ (ผู้มีตาดี) ยืนอยู่บนยอดภูเขาศิลาล้วน

พึงเห็นหมู่ชนได้โดยรอบ แม้ฉันใด

^{๕๑} เขมวิตก หมายถึงความตรึกที่ประกอบด้วยเมตตา กรุณา และมุทิตา หรือหมายถึงอภยาบาทวิตก และอวิหิงสาวิตก (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๓๘/๑๖๔,๑๖๕)

^{๕๒} วิเวกวิตก หมายถึงความตรึกที่ประกอบด้วยผลสมาบัติ หรือความตรึกที่ประกอบด้วยวิเวก ๓ ประการ คือ กายวิเวก จิตตวิเวก คุปตวิเวก และประกอบด้วยวิเวก ๕ ประการ คือ (๑) ตทังควิเวก (๒) วิกขัมภณวิเวก (๓) สมุจเฉทวิเวก (๔) ปฏิปัสสัทธิวิเวก (๕) นิสสรณวิเวก (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๓๘/๑๖๔)

พระผู้มีพระภาคผู้มีพระปัญญาดี มีสมันตจักขุ⁵³
 หมดความโศกแล้ว เสด็จขึ้นสู่ปราสาทคือธรรม
 ทรงพิจารณาเห็นหมู่ชนผู้ตกอยู่ในความเศร้าโศก
 และถูกชาติชราครอบงำได้ชัดเจน⁵⁴ ฉะนั้น
 แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

วิตักกสูตรที่ ๑ จบ

๒. เทสนาสูต

ว่าด้วยธรรมเทศนา

[๓๙] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรมเทศนาของตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ว่าโดยปริยาย มี ๒ ประการ
 ธรรมเทศนา ๒ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. ธรรมเทศนาว่า “ท่านทั้งหลายจงเห็นบาปว่าเป็นบาป” นี้จัดเป็น ธรรมเทศนาประการที่ ๑

๒. ธรรมเทศนาว่า “ท่านทั้งหลายครั้นเห็นบาปว่าเป็นบาปแล้ว จงเบื่อหน่าย คลายกำหนด
 ปลดเปลื้องตนให้พ้นจากบาปนั้น” นี้จัดเป็นธรรมเทศนาประการที่ ๒

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมเทศนาของตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ว่าโดยปริยาย มี ๒ ประการนี้แล”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

เธอจงดูธรรมเทศนา ๒ ประการ

ที่ตถาคตพุทธเจ้าผู้ทรงอนุเคราะห์สัตว์ทุกหมู่เหล่า

ได้ทรงประกาศไว้แล้วโดยคำปริยาย

เธอทั้งหลายผู้ฉลาด จงพิจารณาเห็นบาป

จงคลายความยินดีในบาปนั้น

เธอทั้งหลายมีจิตคลายความยินดีในบาปนั้นแล้ว

จักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

เทสนาสูตที่ ๒ จบ

๓. วิชชาสูตร

ว่าด้วยวิชชา

[๔๐] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย อวิชชา(ความไม่รู้) เป็นหัวหน้าแห่งความถึงพร้อมแห่งอกุศลธรรมทั้งหลาย
 อหิริกะ(ความไม่อายบาป) และอนัตตปปะ(ความไม่กลัวบาป)เป็นไปตาม

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนวิชชา(ความรู้)เป็นหัวหน้าแห่งความถึงพร้อมแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย หิริ(ความ
 อายบาป) และโอดตปปะ(ความกลัวบาป)เป็นไปตาม”

⁵³ สมันตจักขุ หมายถึงสรรพปัญญาญาณ (ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๗๐/๖๖, พุ.อิตติ.อ. (บาลี) ๓๘/๑๗๓)

⁵⁴ ดูเทียบ วิ.ม. (ไทย) ๔/๘/๑๓, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๗๐/๔๐, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๘๒/๓๐๖, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๓๘/๔๐๙, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๗๒/๒๓๗, พุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๕๖/๔๓๐, พุ.จ. (ไทย) ๓๐/๗๕/๓๐๔ และดู พุ.อิตติ.อ. (บาลี) ๓๘/๑๗๓ ประกอบ

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า
 ทุคติ⁵⁵อย่างใดอย่างหนึ่งในโลกนี้และในโลกอื่น
 ทั้งหมดมีอริชาเป็นมูลเหตุ
 เกิดขึ้นด้วยความปรารถนาและความโลภ
 อนึ่ง เพราะมีอริชาเป็นมูลเหตุ
 คนจึงมีความปรารถนาชั่ว
 ไม่มีหิริ ไม่มีความเอื้อเฟื้อ เขาประสพ⁵⁶บาปอยู่เสมอ
 เพราะบาปนั้น เขาต้องไปเกิดในอบายแน่นอน
 เพราะฉะนั้น ภิกษุ เมื่อละฉันทะ โลกะ และอริชาได้
 ทำอริชาให้เกิดขึ้น จึงละทุกคติทั้งปวงได้
 แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

วิชาสูตรที่ ๓ จบ

๔. ปญญาปริหีนสูตร ว่าด้วยสัตว์ที่เสื่อมจากปญญา

[๔๑] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้า
 ได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายที่เสื่อมจากอริยปญญา⁵⁷ ชื่อว่าเสื่อมถึงที่สุด สัตว์เหล่านั้นย่อมอยู่
 เป็นทุกข์ คับแค้น อึดอัด ร่ำร้อนในปัจจุบัน หลังจากตายแล้วพึงหวังได้ทุกคติ

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายที่ไม่เสื่อมจากอริยปญญา ชื่อว่าไม่เสื่อม สัตว์เหล่านั้น ย่อมอยู่เป็นสุข
 ไม่คับแค้น ไม่อึดอัด ไม่ร่ำร้อนในปัจจุบัน หลังจากตายแล้ว พึงหวังได้สุคติ”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ท่านจงดูชาวโลกพร้อมทั้งเทวโลกที่ยึดมั่นในนามรูป

เข้าใจว่า “นี่เท่านั้นเป็นจริง” เพราะเสื่อมจากปญญา

ปญญาที่เป็นเหตุให้ถึงความทำลายกิเลส

และปญญาที่รู้ชัดความสิ้นไปแห่งชาติและภพโดยชอบ

เป็นปญญาที่ประเสริฐในโลก

เทวดาและมนุษย์ ย่อมรักปรารถนาดี

ต่อพระสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์

ผู้มีพระสติปัญญา มีพระปญญาผ่องใส

มีพระสรณะเป็นร่างกายสุดท้าย

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ปญญาปริหีนสูตรที่ ๔ จบ

⁵⁵ **ทุคติ** หมายถึงก่อเกิดทุกข์มีพยาธิ และมรณะ เป็นต้น หรือหมายถึงข้อประเพณีที่ถูกกิเลสมีราคะเป็นต้นครอบงำ ได้แก่ กาย ทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๔๐/๑๗๖)

⁵⁶ **ประสพ** ในที่นี้หมายถึงสังสมบาปมีกายทุจริต เป็นต้น (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๔๐/๑๗๖)

⁵⁷ **อริยปญญา** หมายถึงวิปัสสนาปัญญาและมัคคปัญญา (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๔๑/๑๗๗)

๕. สุกกธัมมสูตร ว่าด้วยธรรมฝ่ายขาว

[๔๒] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

ภิกษุทั้งหลาย สุกกธรรม^{๕๘} ๒ ประการนี้ ย่อมคุ้มครองโลก

สุกกธรรม ๒ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. หิริ^{๕๙} ๒. โอตตปปะ^{๖๐}

ถ้าสุกกธรรม ๒ ประการนี้ไม่คุ้มครองโลก ในมนุษยโลกนี้ ก็จะไม่ปรากฏ^{๖๑}ให้รู้ว่า หญิงนี้เป็นมารดา หญิงนี้เป็นน้ำ หญิงนี้เป็นป่า หญิงนี้เป็นภรรยาของอาจารย์หรือ หญิงนี้เป็นภรรยาของครู มนุษย์โลกก็จะประพาสสับสนกันไปหมด เหมือนอย่างพวกแพะ แกะ ไก่ สุนัข และสุนัขจิ้งจอก ฉะนั้น

ภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะเหตุที่สุกกธรรม ๒ ประการนี้ยังคุ้มครองโลกอยู่ ฉะนั้นจึงยังปรากฏให้รู้ว่า หญิงนี้เป็นมารดา หญิงนี้เป็นน้ำ หญิงนี้เป็นป่า หญิงนี้เป็นภรรยาของอาจารย์ หรือหญิงนี้เป็นภรรยาของครู”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

หากสัตว์เหล่าใดไม่มีหิริโอตตปปะในกาลทุกเมื่อ

สัตว์เหล่านั้นก็ชื่อว่าปราศจากสุกกธรรม

เป็นผู้เข้าถึงชาติและมรณะ

ส่วนสัตว์เหล่าใดเข้าไปตั้งหิริและโอตตปปะไว้โดยชอบ

สัตว์เหล่านั้นมีพรหมจรรย์ออกงาม สงบ มีภพใหม่สิ้นไปแล้ว^{๖๒}

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

สุกกธรรมสูตรที่ ๕ จบ

๖. อชาตสูตร

ว่าด้วยธรรมชาติที่ไม่เกิด

[๔๓] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรมชาติที่ไม่เกิด ไม่ปรากฏ อันปัจจัยไม่ทำ อันปัจจัยไม่ปรุงแต่ง มีอยู่จริง ภิกษุทั้งหลาย หากธรรมชาติที่ไม่เกิด ไม่ปรากฏ อันปัจจัยไม่ทำ อันปัจจัยไม่ปรุงแต่ง จะไม่มีอยู่จริงไซ้ ในโลกนี้ก็จะไม่ปรากฏภาวะที่สลัดออกจากธรรมชาติที่เกิด ที่ปรากฏ อันปัจจัยทำ อันปัจจัยปรุงแต่งได้เลย ภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะธรรมชาติที่ไม่เกิด ไม่ปรากฏ อันปัจจัยไม่ทำ อันปัจจัยไม่ปรุงแต่ง มีอยู่จริง ฉะนั้น จึงปรากฏภาวะที่สลัดออกจากธรรมชาติที่เกิด ที่ปรากฏ อันปัจจัยทำ อันปัจจัยปรุงแต่ง”

^{๕๘} สุกกธรรม หมายถึงกุศลธรรม คือธรรมที่เป็นฝ่ายขาว หรือธรรมบริสุทธิ์ (พ.อุติ.อ. (บาลี) ๔๒/๑๗๙)

^{๕๙} หิริ หมายถึงความละอายต่ออกุศลธรรม (พ.อุติ.อ. (บาลี) ๔๒/๑๗๙)

^{๖๐} โอตตปปะ หมายถึงความกลัวต่ออกุศลธรรม (พ.อุติ.อ. (บาลี) ๔๒/๑๗๙)

^{๖๑} ไม่ปรากฏ หมายถึงไม่ปรากฏความเคารพยำเกรงต่อกัน (พ.อุติ.อ. (บาลี) ๔๒/๑๘๒)

^{๖๒} ดูเทียบ พ.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๐๘๒/๕๑๕

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า
 ธรรมชาติที่เกิด ที่ปรากฏ ที่เกิดขึ้นพร้อมแล้ว
 อันปัจจัยทำ อันปัจจัยปรุงแต่ง ไม่ยั่งยืน
 ระคนด้วยชราและมรณะ เป็นรังแห่งโรค
 มีความเสื่อมโทรมเป็นปกติ
 มีอาหารและตัณหาเป็นแดนเกิด
 บุคคลจึงไม่ควรยินดีธรรมชาติดังกล่าวนั้น
 ความสลดออกจากธรรมชาติดังกล่าวนั้นได้
 เป็นความสงบ มิใช่วิสัยแห่งการคาดคะเน
 เป็นภาวะที่ยั่งยืน
 ธรรมชาติที่ไม่เกิด ที่ไม่เกิดขึ้นพร้อมแล้ว
 ไม่มีความไศก ปราศจากธุลีคือกิเลส
 เป็นภาวะควรเข้าถึงแท้จริง
 ความดับแห่งธรรมชาติที่เป็นทุกข์ทั้งหลาย
 คือความสงบระงับแห่งสังขาร เป็นความสุข
 แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

อชาตสูตรที่ ๖ จบ

๗. นิพพานธาตุสูตร

ว่าด้วยนิพพานธาตุ

[๔๔] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย นิพพานธาตุ ๒ ประการนี้ นิพพานธาตุ ๒ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ

๒. อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ

สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ เป็นอย่างไร

ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นพระอรหันตชีนาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว⁶³ บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว ลีลาสังโยชน์แล้ว⁶⁴ หลุดพ้นแล้วเพราะรู้ชอบ เพราะอินทรีย์ ๕ ที่ยังคงอยู่ ไม่ดับไป ภิกษุนั้นจึงประสบอภิญ्ञารมณ์และอนิฏฐารมณ์ เสวยสุขและทุกข์อยู่ ภิกษุทั้งหลาย ความสิ้นราคะ ความสิ้นโทสะ ความสิ้นโมหะของภิกษุนั้น เราเรียกว่า สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ

อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ เป็นอย่างไร

ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นพระอรหันตชีนาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว ลีลาสังโยชน์แล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้ชอบ ภิกษุทั้งหลาย เวทนาทั้งปวงในอัตภาพนี้ นั่นแลของภิกษุนั้น อันตัณหาเป็นต้นให้เฟลิดเฟล็นไม่ได้ต่อไปแล้ว จักระงับดับสนิท ภิกษุทั้งหลาย สภาวะดังกล่าวนี้ เราเรียกว่า อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ

⁶³ ปลงภาระได้แล้ว หมายถึงปลงขันธภาระได้ ปลงกิเลสภาระได้ และปลงอภิสังขารภาระได้ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๔๔/๑๘๙)

⁶⁴ ลีลาสังโยชน์แล้ว หมายถึงสิ้นกิเลสที่เป็นเครื่องผูกสัตว์ คร่าสัตว์มาไว้ในภพทั้งหลาย (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๔๔/๑๘๙)

ภิกษุทั้งหลาย นิพพานธาตุ ๒ ประการนี้แล”
 พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า
 ตถาคตผู้มีพระจักขุ⁶⁵ ไม่ทรงอิงอาศัยสิ่งใด ๆ
 ผู้คงที่ ทรงประกาศนิพพานธาตุไว้ ๒ ประการนี้ คือ
 นิพพานธาตุประการหนึ่ง เป็นสภาวะมีให้เห็นในอัตภาพนี้
 ชื่อว่าสุปปาติเสสนิพพานธาตุ
 เพราะความสิ้นไปแห่งตัณหาที่นำไปสู่ภพ
 ส่วนนิพพานธาตุอีกประการหนึ่ง เป็นสภาวะมีในกายภาคหน้า
 ชื่อว่าอนุปปาติเสสนิพพานธาตุ
 เป็นที่ดับสนิทแห่งภพทั้งหลายได้โดยสิ้นเชิง
 ชนทั้งหลายผู้รู้ที่ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนี้แล้ว
 มีจิตหลุดพ้นเพราะความสิ้นไปแห่งภวเนตติ⁶⁶
 ยินดียิ่งในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งกิเลส เพราะบรรลुธรรมเป็นสภาวะ
 เป็นผู้คงที่ ละภพทั้งปวงได้
 แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

นิพพานธาตุสูตรที่ ๗ จบ

๘. ปฏิสัลลันสูตร

ว่าด้วยการหลีกเร้น

[๔๕] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเป็นผู้พอใจในการหลีกเร้น ยินดีในการหลีกเร้น หมั่นประกอบความสงบแห่งจิตภายใน ไม่ห่างจากฌาน ประกอบด้วยวิปัสสนา เพิ่มพูนเรือนว่าง⁶⁷ เกิด

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเธอทั้งหลายพอใจในการหลีกเร้น ยินดีในการหลีกเร้น หมั่นประกอบความสงบแห่งจิตภายใน ไม่ห่างจากฌาน ประกอบด้วยวิปัสสนา เพิ่มพูนเรือนว่างอยู่ พึงหวังได้ผลอย่าง ๑ ใน ๒ อย่าง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทานเหลืออยู่ก็จักเป็นอนาคามี”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ชนทั้งหลายมีจิตสงบแล้ว มีปัญญารักษาตน

มีสติ เพ่งพินิจอยู่ ไม่ไยดีในกามทั้งหลาย

ย่อมเห็นแจ้งธรรมโดยชอบ

เป็นผู้ยินดีในความไม่ประมาท

⁶⁵ หมายถึงจักขุ ๕ ประการ คือ (๑) พุทธจักขุ (ตาพระพุทธเจ้า) (๒) มังสจักขุ (ตาเนื้อ) (๓) ทิพพจักขุ (ตาทิพย์) (๔) ปัญญาจักขุ (ตาปัญญา) (๕) สมันตจักขุ (ตาเห็นรอบ) (ดู ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๕๖/๔๒๔, (ช.จ. (ไทย) ๓๐/๘๕/๒๙๙) แต่ในที่นี้ จักขุ ๕ ประการ เฉพาะข้อ ๒ เป็นธรรมจักขุ (ช.อิตติ.อ. (บาลี) ๔๔/๑๙๐)

⁶⁶ ภวเนตติ เป็นชื่อของตัณหา หมายถึงเชื้อผูกมัดตรึงไว้ในภพ(ภวรัชช) (อภ.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๑/๒๗๙)

⁶⁷ เพิ่มพูนเรือนว่าง ในที่นี้หมายถึงการเรียนสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน แล้วไปยังเรือนว่าง นั่งอยู่ ตลอดวันและคืน เจริญอธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา (อภ.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๗๑/๓๕๗, ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๖๕/๑๖๙, ช.อิตติ.อ. (บาลี) ๔๕/๑๙๒)

มีปกติเห็นภัยในความประมาท

เป็นผู้ไม่ควรเสื่อม ดำรงอยู่ใกล้นิพพานทีเดียว

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ปฏิสัลลลนสูตรที่ ๘ จบ

๘. สิกขานิสังสสูตร

ว่าด้วยผู้มีสิกขาเป็นอานิสงส์

[๔๖] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเป็นผู้มีสิกขา^{๖๘}เป็นอานิสงส์ มีปัญญา^{๖๙}เป็นเยี่ยม มีวิมุตติ^{๗๐}เป็นแก่นสาร มีสติเป็นใหญ่^{๗๑}อยู่เถิด

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเธอทั้งหลายเป็นผู้มีสิกขาเป็นอานิสงส์ มีปัญญาเป็นเยี่ยม มีวิมุตติเป็นแก่นสาร มีสติเป็นใหญ่อยู่ พึงหวังได้ผลอย่าง ๑ ใน ๒ อย่าง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทานเหลืออยู่ ก็จักเป็นอนาคามี”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

เราเรียกผู้มีสิกขาบริบูรณ์ ไม่มีธรรมที่ต้องละ

มีปัญญาเป็นเยี่ยม มีปกติเห็นที่สุดคือภาวะที่สิ้นสุดแห่งชาติ

ทรงไว้ซึ่งร่างกายสุดท้ายนั้นแล้ว

เป็นผู้ละมาร เป็นผู้ถึงฝั่งแห่งชรา^{๗๒}

เพราะฉะนั้น เธอทั้งหลายจงเป็นผู้ยินดีในฌาน

เป็นผู้มีจิตตั้งมั่นทุกเมื่อ มีความเพียร

มีปกติเห็นที่สุดคือภาวะที่สิ้นสุดแห่งชาติ

ครอบงำมารพร้อมทั้งเสนามารได้

เป็นผู้ถึงฝั่งแห่งชาติและมรณะได้

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

สิกขานิสังสสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. ชาครียสูตร

ว่าด้วยภิกษุผู้ตื่นอยู่

[๔๗] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

^{๖๘} สิกขา ในที่นี้หมายถึงสิกขา ๓ คือ (๑) อธิศีลสิกขา (๒) อธิจิตตสิกขา (๓) อธิปัญญาสิกขา (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๔๖/๑๙๔)

^{๖๙} ปัญญา ในที่นี้หมายถึงอริปัญญาสิกขา (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๔๖/๑๙๔)

^{๗๐} วิมุตติ ในที่นี้หมายถึงอรหัตตผล (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๔๖/๑๙๔)

^{๗๑} สติเป็นใหญ่ หมายถึงมีจิตตั้งมั่นในสติปัฏฐาน ๔ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๔๖/๑๙๔)

^{๗๒} ดูเทียบ ข้อ ๓๙ หน้า ๓๘๖ ในเล่มนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุควรเป็นผู้ตื่น⁷³ อยู่อย่างมีสติ มีสัมปชัญญะ มีจิตตั้งมั่น เบิกบาน ผ่องใส และควรเป็นผู้เห็นแจ้งสมควรแก่กาลในกุศลธรรมทั้งหลาย ในการประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งกัมมฐานนั้น

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุเป็นผู้ตื่น อยู่อย่างมีสติ มีสัมปชัญญะ มีจิตตั้งมั่น เบิกบาน ผ่องใส และเป็นผู้เห็นแจ้งสมควรแก่กาลในกุศลธรรมทั้งหลาย ในการประกอบกัมมฐานนั้นอยู่ พึงหวังได้ผลอย่าง ๑ ใน ๒ อย่าง คือ อรหัตตผล ในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทานเหลืออยู่ก็จักเป็นอนาคามี”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า
เธอทั้งหลายที่หลับอยู่ จงรีบตื่น

ที่ตื่นอยู่ จงฟังคำของเรา

ความเป็นผู้ตื่นจากความหลับเป็นคุณประเสริฐ

เพราะภัย⁷⁴ย่อมไม่มีแก่ผู้ตื่นอยู่

ผู้ที่ตื่นอยู่ มีสติสัมปชัญญะ มีจิตตั้งมั่น

เบิกบาน ผ่องใส พิจารณาธรรมโดยชอบตามกาลที่เหมาะสม

มีสมาธิเป็นธรรมผุดขึ้น⁷⁵ พึงกำจัดความมืดได้

เพราะฉะนั้นแล ภิกษุควรประพฤติธรรมเป็นเหตุให้ตื่น

มีความเพียร มีปัญญารักษาตน มีปกติได้ฌาน

ตัดสังโยชนในชาติและชราได้แล้ว

ก็จะบรรลุสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยมในอัตภาพนี้แน่นอน

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ชาครียสูตรที่ ๑๐ จบ

๑๑. อาปาณิกสูตร

ว่าด้วยคนผู้จะเกิดในอบาย

[๔๔] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย คน ๒ จำพวกนี้ จะเกิดในอบาย จะเกิดในนรก เพราะไม่ละความประพฤติชั่วนี้
คน ๒ จำพวกไหนบ้าง คือ

๑. คนที่ไม่ประพฤติพรหมจรรย์ แต่บัญญัติว่า ประพฤติพรหมจรรย์

๒. คนที่ชอบใจผู้ประพฤติพรหมจรรย์อย่างบริสุทธิ บริบูรณ์ ด้วย อพรหมจรรย์อันไม่มีมูล

ภิกษุทั้งหลาย คน ๒ จำพวกนี้แล จะเกิดในอบาย จะเกิดในนรก เพราะไม่ละความประพฤติชั่วนี้”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า
คนที่ชอบกล่าวคำไม่จริง

หรือคนที่ทำความชั่วแล้วกล่าวว่า “ฉันไม่ได้ทำ” ต่างก็ตกนรก

คน ๒ จำพวกนั้น ต่างก็มีกรรมชั่ว

⁷³ เป็นผู้ตื่น ในที่นี้หมายถึงเป็นผู้มีความเพียรเป็นเครื่องตื่น (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๔๗/๑๙๖)

⁷⁴ ภัย ในที่นี้หมายถึง (๑) อัธตานุวาทภัย (ภัยเกิดจากการติเตียนตนเอง) (๒) ปราณูวาทภัย (ภัย เกิดจากการถูกผู้อื่นติเตียน) (๓) ทัณทภัย (ภัยเกิดจากการถูกลงอาชญา) (๔) ทุกคติภัย (ภัยเกิดจากทุกคติ) (๕) วัฏฏภัยมีชาติ เป็นต้น (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๔๗/๑๙๗)

⁷⁵ สมาธิเป็นธรรมหนึ่งผุดขึ้น หมายถึงสัมมปปธานที่ให้สำเร็จกิจ ๔ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๔๗/๑๙๙)

ตายไปแล้ว มีคติเท่าเทียมกันในโลกหน้า⁷⁶

ภิกษุชั่วจำนวนมากมีผ้ากาสาจะพันที่คอ

มีธรรมเลวทราม ไม่สำรวม

ย่อมตกนรกเพราะบาปกรรมทั้งหลาย

การกลืนกินก้อนเหล็กแดงที่ร้อนดุจเปลวเพลิง

ยังดีกว่าการที่ภิกษุผู้ทุศีลไม่สำรวม

บริโภคอาหารที่ชาวบ้านเขาถวายเป็น⁷⁷

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

อาปายิกสูตรที่ ๑๑ จบ

๑๒. ทิฏฐิคตสูตร

ว่าด้วยทิฏฐิ

[๔๙] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เทวดาและมนุษย์ต่างก็ถูกทิฏฐิ ๒ อย่างครอบงำ คือ เทวดาและมนุษย์พวกหนึ่งยึดติดอยู่⁷⁸ เทวดาและมนุษย์พวกหนึ่งแล่นเลยไป⁷⁹ ส่วนเทวดาและมนุษย์ผู้มีปัญญาจักชวย่อมเห็นตามความเป็นจริง

เทวดาและมนุษย์พวกหนึ่งยึดติดอยู่ เป็นอย่างไร

คือ เทวดาและมนุษย์พอใจ ยินดี เพลิดเพลินอยู่ในภพ เมื่อตถาคตแสดงธรรม เพื่อความดับแห่งภพ จิตของเทวดาและมนุษย์นั้นย่อมไม่ยอมรับ ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งมั่น ไม่น้อมใจเชื่อ เทวดาและมนุษย์พวกหนึ่งยึดติดอยู่ เป็นอย่างนี้แล

เทวดาและมนุษย์พวกหนึ่งแล่นเลยไป เป็นอย่างไร

คือ เทวดาและมนุษย์ยึดอัด ระอา รังเกียจ ไม่ยินดีภพนั้นแล จึงหลงเพลิดเพลิน ความขาดสูญ โดยทำนองว่า ทำนทั้งหลาย ทราบว่า อุตตาของเรานี้ เมื่อตายไป ย่อมขาดสูญพินาศไป หลังจากตายแล้ว จะไม่ต้องกลับมาเกิดอีก ชื่อว่าเป็นธรรมชาติสงบ ประณีต ถ่องแท้ เทวดาและมนุษย์พวกหนึ่งแล่นเลยไป เป็นอย่างนี้แล

เทวดาและมนุษย์ผู้มีปัญญาจักชวย่อมเห็นตามความเป็นจริง เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ย่อมพิจารณาเห็นสิ่งที่มีอยู่ เป็นอยู่ โดยสภาวะแท้จริง ครั้นเห็นเช่นนั้นแล้ว ก็ปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อความดับสิ่งที่เป็นจริง โดยความเป็นจริงนั้น เทวดาและมนุษย์ผู้มีปัญญาจักชวย่อมเห็นตามความเป็นจริง เป็นอย่างนี้แล”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า
อริยสาวกพิจารณาเห็นขันธ ๕ ที่เกิดแล้วตามความเป็นจริง

⁷⁶ ดู ธรรมบท ข้อ ๓๐๖ หน้า ๑๒๘, อุทาน ข้อ ๓๘ หน้า ๒๔๘-๒๔๙, สุตตนิบาต ข้อ ๖๖๗ หน้า ๖๕๙-๖๖๐ ในเล่มนี้

⁷⁷ ดู ธรรมบทข้อ ๓๐๗-๓๐๘ หน้า ๑๒๙, อิติวุตตกะข้อ ๙๑ หน้า ๔๖๔ ในเล่มนี้

⁷⁸ พวกหนึ่งยึดติดอยู่ หมายถึงพวกสัสสตทิฏฐิ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๔๙/๒๐๒)

⁷⁹ พวกหนึ่งแล่นเลยไป หมายถึงพวกอุจเฉททิฏฐิ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๔๙/๒๐๒)

และธรรมเป็นเครื่องกำลัวงขันธ ๕ ที่เกิดแล้ว
 ย่อมโน้มจิตไปในนิพพานตามความเป็นจริง
 เพราะความสิ้นไปแห่งภวตัณหา
 ถ้าอริยสาวกผู้กำหนดรู้ขันธ ๕ ที่เกิดแล้ว
 ปราศจากตัณหาในภavn้อยและใหญ่ไซ้
 ชื่อว่าภิกษุ ย่อมไม่กลับมาสู่ภavnอีก
 เพราะขันธ ๕ เกิดขึ้นไม่ได้อีกต่อไป
 แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ทิวฐิตสูตรที่ ๑๒ จบ

ทุติยวรรค จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. วิตักกสูตร	๒. เทสนาสูตร
๓. วิชชาสูตร	๔. ปัญญาปริหีนสูตร
๕. สุกกธัมมสูตร	๖. อชาตสูตร
๗. นิพพานธาตุสูตร	๘. ปฏิสัลลนสูตร
๙. ลิกขานิสังสสูตร	๑๐. ชาครียสูตร
๑๑. อาปายิกสูตร	๑๒. ทิวฐิตสูตร

(ในทุกนิบาตแห่งอิติวุตตกะนี้ ท่านพระเถระผู้ทำปฐมสังคายนา ประกาศพระสูตร ไว้ ๒๒ สูตร คือ ในปฐมวรรค ๑๐ สูตร และในทุติยวรรคนี้ ๑๒ สูตร ดังกล่าวมา ฉะนี้แล)

ทุกนิบาต จบ

๓. ดิกนิบาต

๑. ปฐมวรรค หมวดที่ ๑

๑. มุลสูตร

ว่าด้วยอกุศลมูล⁸⁰

[๕๐] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย อกุศลมูล ๓ ประการนี้ อกุศลมูล ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. อกุศลมูลคือโลภะ (ความอยากได้)
๒. อกุศลมูลคือโทสะ (ความคิดประทุษร้าย)
๓. อกุศลมูลคือโมหะ (ความหลง)

ภิกษุทั้งหลาย อกุศลมูล ๓ ประการนี้แล”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า
 โลภะ โทสะ และโมหะที่เกิดภายในตน

ย่อมทำร้ายบุรุษผู้มีจิตเลวทราม

⁸⁰ อกุศลมูล หมายถึงรากเหง้าของอกุศล หรือต้นตอของความชั่ว (พ.อุติ.อ. (บาลี) ๕๐/๒๐๖)

เหมือนขุยมะพร้าวไม่กำจัดต้นไม้อะไร⁸¹

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

มูลสูตรที่ ๑ จบ

๒. ธาตุสูตร

ว่าด้วยธาตุ

[๕๑] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ธาตุ ๓ ประการนี้ ธาตุ ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. รูปธาตุ⁸² ๒. อรูปธาตุ⁸³ ๓. นิโรธธาตุ⁸⁴

ภิกษุทั้งหลาย ธาตุ ๓ ประการนี้แล”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า
สัตว์เหล่าใดกำหนดรูปรูปธาตุได้แล้ว

ไม่ติดอยู่ในอรูปธาตุ น้อมจิตไปในนิโรธธาตุ

สัตว์เหล่านั้นย่อมล่วงพ้นมัจจุราชไปได้

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสัมผัสสมตธาตุที่ไร้อุปนิสัยด้วยนามกาย

ทรงรู้แจ้งประจักษ์ถึงเหตุแห่งความสลัดคืนอุปนิสัย

ผู้หาอาสวะมิได้ ทรงแสดงบท⁸⁵ที่ไม่มีความโศก ปราศจากภูลี้ไว้

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ธาตุสูตรที่ ๒ จบ

๓. ปฐมเวทนาสูตร⁸⁶

ว่าด้วยเวทนา สูตรที่ ๑

[๕๒] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เวทนา ๓ ประการนี้ เวทนา ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. สุขเวทนา (ความรู้สึกสุข)

๒. ทุกขเวทนา (ความรู้สึกทุกข์)

๓. อทุกขมสุขเวทนา (ความรู้สึกเฉย ๆ จะสุขก็ไม่ใช่ จะทุกข์ก็ไม่ใช่)

ภิกษุทั้งหลาย เวทนา ๓ ประการนี้แล”

⁸¹ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๑๓/๑๓๒, พ.ม. (ไทย) ๒๙/๕/๒๑, พ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๒๘/๔๒๙

⁸² รูปธาตุ ในที่นี้หมายถึงรูปภพ (พ.อติ.อ. (บาลี) ๕๑/๒๐๘)

⁸³ อรูปธาตุ ในที่นี้หมายถึงอรูปภพ (พ.อติ.อ. (บาลี) ๕๑/๒๐๘)

⁸⁴ นิโรธธาตุ ในที่นี้หมายถึงนิพพาน (พ.อติ.อ. (บาลี) ๕๑/๒๐๘, ๗๒/๒๕๑)

⁸⁵ บท ในที่นี้หมายถึงนิพพาน (พ.อติ.อ. (บาลี) ๕๑/๒๐๙)

⁸⁶ ดูเทียบ ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๓/๓๗๒-๓๗๓, ส.ส.พ. (ไทย) ๑๘/๒๔๙/๒๗๐

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า
สาวกของพระพุทธเจ้าผู้มีจิตตั้งมั่น

มีสติสัมปชัญญะอยู่เสมอ

ย่อมรู้ชัดเวทนา เหตุเกิดเวทนา นิพพานอันเป็นที่ดับเวทนา

และข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับเวทนา

เพราะสิ้นเวทนาทั้งหลาย

ภิกษุจึงเป็นผู้หมดความหิว ปรินิพพานแล้ว

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ปฐมเวทนาสูตรที่ ๓ จบ

๔. ทุตติยเวทนาสูตร⁸⁷

ว่าด้วยเวทนา สูตรที่ ๒

[๕๓] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เวทนา ๓ ประการนี้ เวทนา ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. สุขเวทนา ๒. ทุกขเวทนา ๓. อทุกขมสุขเวทนา

ภิกษุพึงเห็นสุขเวทนาโดยความเป็นทุกข⁸⁸ พึงเห็นทุกขเวทนาโดยความเป็นอทุกขมสุข พึงเห็นอทุกขมสุขเวทนาโดยความไม่เที่ยง

ภิกษุทั้งหลาย เพราะภิกษุเห็นสุขเวทนาโดยความเป็นทุกข เห็นทุกขเวทนาโดยความเป็นอทุกขมสุข เห็นอทุกขมสุขเวทนาโดยความไม่เที่ยงได้ ภิกษุนี้เราเรียกว่า “เป็นอริยะ มีความเห็นชอบ ตัดตัณหาได้ เพิกถอนสังโยชนได้แล้ว ได้ทำที่สุด แห่งทุกข เพราะรู้แจ้งมานะได้โดยชอบ”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ภิกษุใดเห็นสุขเวทนาโดยความเป็นทุกข

เห็นทุกขเวทนาโดยความเป็นอทุกขมสุข

เห็นอทุกขมสุขเวทนาที่มีอยู่โดยความไม่เที่ยง

ภิกษุนั้นแล เป็นผู้มีความเห็นชอบ

เพราะเหตุที่หลุดพ้นได้เด็ดขาดในเวทนานั้น

จึงชื่อว่าสำเร็จอภิญญา ๖ ประการ

เป็นผู้สงบ ล่วงพ้นโยคะได้แล้ว เป็นมุนีแท้จริง

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ทุตติยเวทนาสูตรที่ ๔ จบ

๕. ปฐมเอสนาสูตร

ว่าด้วยการแสวงหา สูตรที่ ๑

[๕๔] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

⁸⁷ ดูเทียบ ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๕๓/๒๗๓-๒๗๔

⁸⁸ ทุกข หมายถึงวิปริณามทุกข (ทุกขคือความผันแปรเปลี่ยนแปลงเรื่อยไป) (ช.อิตติ.อ. (บาลี) ๕๓/๒๒๐)

“ภิกษุทั้งหลาย การแสวงหา ๓ ประการนี้ การแสวงหา ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. การแสวงหากาม ๒. การแสวงหาภพ ๓. การแสวงหาพรหมจรรย์⁸⁹

ภิกษุทั้งหลาย การแสวงหา ๓ ประการนี้แล”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า
สาวกของพระพุทธเจ้าผู้มีจิตตั้งมั่น

มีสติสัมปชัญญะ

ย่อมรู้ชัดการแสวงหา เหตุเกิดการแสวงหา

ธรรมเป็นที่ดับการแสวงหา⁹⁰

และข้อปฏิบัติให้ถึงความสิ้นสุดการแสวงหา

เพราะสิ้นการแสวงหาทั้งหลาย

ภิกษุจึงเป็นผู้หมดความหิว ปริณิพพานแล้ว

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ปฐมเอสนาสูตรที่ ๕ จบ

๖. ทุตติยเอสนาสูตร

ว่าด้วยการแสวงหา สูตรที่ ๒

[๕๕] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้า
ได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย การแสวงหา ๓ ประการนี้ การแสวงหา ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. การแสวงหากาม ๒. การแสวงหาภพ ๓. การแสวงหาพรหมจรรย์

ภิกษุทั้งหลาย การแสวงหา ๓ ประการนี้แล

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า
การแสวงหากาม การแสวงหาภพ

และการแสวงหาพรหมจรรย์

คือการยึดถืออย่างนี้จริง

อันเป็นทวิภูมิฐาน⁹¹

ภิกษุผู้คลายกำหนดได้ทั้งหมด

หลุดพ้นเพราะสิ้นตัณหา

ชื่อว่าสละคืนการแสวงหา(กามและภพ)

พร้อมทั้งถอนทวิภูมิฐานได้⁹²

⁸⁹ พรหมจรรย์ ในที่นี้หมายถึงทวิภูมิพรหมจรรย์ กล่าวคือ ลัทธิที่มีความเชื่อว่า “โลกเที่ยง” “โลกไม่เที่ยง” เป็นต้น (พ.อุติ.อ. (บาลี) ๕๔/๒๒๔) , ดูเทียบ อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๑๙/๕๗๕

⁹⁰ ธรรมเป็นที่ดับการแสวงหา แยกเป็น ๓ ระดับ คือ (๑) ปฐมมรรค(โสดาปัตติมรรค) เป็นที่ดับการแสวงหา พรหมจรรย์ (๒) อนาคามิมรรค เป็นที่ดับการแสวงหากาม (๓) อรหัตตมรรค เป็นที่ดับการแสวงหาภพ (พ.อุติ.อ. (บาลี) ๕๔/๒๒๔)

⁹¹ คำว่า “ทวิภูมิฐาน” ก็คือทวิภูมินั่นเอง ทวิภูมิตั้งแต่ที่ชื่อว่า ทวิภูมิฐาน เพราะเป็นเหตุแห่งความพินาศ ทั้งปวง (พ.อุติ.อ. (บาลี) ๕๕/๒๒๕)

⁹² ดูเทียบ อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๘/๗๑

เพราะสิ้นการแสวงหาทั้งหลาย
 ภิกษุจึงเป็นผู้ไม่หวัง
 และหมดความสงสัยโดยสิ้นเชิง

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ทุตติยเอสนาสูตรที่ ๖ จบ

๗. ปฐมอาสวสูตร

ว่าด้วยอาสวะ สูตรที่ ๑

[๕๖] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย อาสวะ^{๙๓} ๓ ประการนี้ อาสวะ ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. กามาสวะ (อาสวะคือกาม) ๒. ภวาสวะ (อาสวะคือภพ)

๓. อวิชชาสวะ (อาสวะคืออวิชชา)

ภิกษุทั้งหลาย อาสวะ ๓ ประการนี้แล

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า
 สวากของพระพุทธเจ้าผู้มีจิตตั้งมั่น

มีสติสัมปชัญญะ

ย่อมรู้ชัดอาสวะ เหตุเกิดอาสวะ ธรรมเป็นที่ดับอาสวะ

และข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับอาสวะ

เพราะสิ้นอาสวะทั้งหลาย

ภิกษุจึงเป็นผู้หมดความหิว ปรินิพพานแล้ว

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ปฐมอาสวสูตรที่ ๗ จบ

๘. ทุตติยอาสวสูตร

ว่าด้วยอาสวะ สูตรที่ ๒

[๕๗] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย อาสวะ ๓ ประการนี้ อาสวะ ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. กามาสวะ ๒. ภวาสวะ ๓. อวิชชาสวะ

ภิกษุทั้งหลาย อาสวะ ๓ ประการนี้แล”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ภิกษุผู้สิ้นกามาสวะ และภวาสวะ

สำรอกอวิชชาได้แล้ว มีจิตหลุดพ้น

เป็นผู้หาอุปรมิได้ พิชิตมารพร้อมทั้งเสนามารได้แล้ว

ย่อมทรงไว้ซึ่งร่างกายสุดท้าย

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ทุตติยอาสวสูตรที่ ๘ จบ

^{๙๓} อาสวะ หมายถึงกิเลสที่หมักหมมหรือดองอยู่ในสันดาน (ที.ปา.อ. (บาลี) ๓๐๕/๑๔๓)

๙. ตัณหาสูตร^{๙๔}

ว่าด้วยตัณหา

[๕๘] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ตัณหา ๓ ประการนี้ ตัณหา ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. กามตัณหา^{๙๕} ๒. ภวตัณหา^{๙๖} ๓. วิภวตัณหา^{๙๗}

ภิกษุทั้งหลาย ตัณหา ๓ ประการนี้แล”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า
ชนทั้งหลายผู้เกี่ยวข้องด้วยโยคะคือตัณหา

มีจิตยินดีในภพน้อยและภพใหญ่^{๙๘}

เป็นผู้ติดข้องด้วยโยคะคือบ่วงมาร

ไม่มีความเกษมจากโยคะ

สัตว์เหล่านั้นย่อมท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏ

เข้าถึงชาติและมรณะ

ส่วนชนเหล่าใดละตัณหาได้

ปราศจากตัณหาในภพน้อยและภพใหญ่

บรรลุธรรมเป็นที่สิ้นอาสวะแล้ว

ชนเหล่านั้นชื่อว่า ไปถึงฝั่งในโลก

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ตัณหาสูตรที่ ๘ จบ

๑๐. มารธะยสูตร

ว่าด้วยธรรมที่เป็นเหตุให้ล่วงพ้นบ่วงมาร

[๕๙] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ ย่อมล่วงพ้นบ่วงมาร รุ่งเรืองดุจดวงอาทิตย์

ธรรม ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. เป็นผู้ประกอบด้วยศีลขันธ์อันเป็นอเสขะ

๒. เป็นผู้ประกอบด้วยสมาธิขันธ์อันเป็นอเสขะ

๓. เป็นผู้ประกอบด้วยปัญญาขันธ์อันเป็นอเสขะ

^{๙๔} ดู เทียบ ที่ .ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๖, ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๒๓/๓๔๗, อภ.นภก. (ไทย) ๒๒/๑๐๖/๖๓๕, อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๑๖/๖๐๗-๖๐๘, ๙๑๗, ๙๑๘/๖๐๙

^{๙๕} กามตัณหา หมายถึงความมีจิตกำหนดนึกในกาม (พ.อุติ.อ. (บาลี) ๕๘/๒๒๗)

^{๙๖} ภวตัณหา หมายถึงความมีจิตกำหนดนึกในภวทวิญญู (พ.อุติ.อ. (บาลี) ๕๘/๒๒๗)

^{๙๗} วิภวตัณหา หมายถึงความมีจิตกำหนดนึกในอุจเฉททวิญญู (พ.อุติ.อ. (บาลี) ๕๘/๒๒๗)

^{๙๘} ในที่นี้ ภพน้อย หมายถึงสัสสตทวิญญู หรือภวตัณหา ภพใหญ่ หมายถึงอุจเฉททวิญญู หรือวิภวตัณหา (พ.อุติ.อ. (บาลี) ๕๘/๒๒๗)

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการนี้แล ย่อมล่วงพ้นบ่วงมารุ่งเรืองดุจดวง
อาทิตย”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า
ภิกษุผู้เจริญศีล สมาธิ และปัญญาเหล่านี้ไว้ดีแล้ว

จึงล่วงพ้นบ่วงมาร รุ่งเรืองดุจดวงอาทิตย ฉะนั้น

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

มารเขยยสูตรที่ ๑๐ จบ

ปฐมวรรค จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. มุลสูตร	๒. ธาตุสูตร
๓. ปฐมเวทนาสูตร	๔. ทุตติยเวทนาสูตร
๕. ปฐมเอสนาสูตร	๖. ทุตติยเอสนาสูตร
๗. ปฐมอาสวสูตร	๘. ทุตติยอาสวสูตร
๙. ตัณหาสูตร	๑๐. มารเขยยสูตร

๒. ทุตติยวรรค

หมวดที่ ๒

๑. บุญกิริยาวัตตสูตร^{๙๙}

ว่าด้วยบุญกิริยาวัตต

[๖๐] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้า
ได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย บุญกิริยาวัตต^{๑๐๐} ๓ ประการนี้ บุญกิริยาวัตต ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. บุญกิริยาวัตตที่สำเร็จด้วยทาน
๒. บุญกิริยาวัตตที่สำเร็จด้วยศีล
๓. บุญกิริยาวัตตที่สำเร็จด้วยภาวนา

ภิกษุทั้งหลาย บุญกิริยาวัตต ๓ ประการนี้แล”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ผู้หวังประโยชน์สุข ควรฝึกฝนบำเพ็ญบุญนี้เท่านั้น

ที่ทำให้ผลเลิศติดต่อกันไป มีสุขเป็นกำไร

คือควรบำเพ็ญทาน ควรประพฤติธรรมสม่ำเสมอ

และควรเจริญเมตตาภาวนา

บัณฑิต ครั้นเจริญธรรม ๓ ประการ

ที่เป็นเหตุให้เกิดสุขดังกล่าวมานี้แล้ว

^{๙๙} ดูเทียบ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๙, อจ.อญจก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๙๔

^{๑๐๐} บุญกิริยาวัตต มาจากบุญกิริยา + วัตต แยกอธิบายความหมายได้ดังนี้ (๑) บุญกิริยา หมายถึงการตั้งใจบำเพ็ญบุญ (๒) วัตต หมายถึงที่ตั้งหรือเหตุให้เกิดอันสงฆ์ต่าง ๆ ดังนั้น บุญกิริยาวัตต จึงหมายถึงการบำเพ็ญบุญอันเป็นที่ตั้งหรือเป็นเหตุให้เกิดอันสงฆ์ (อจ.อญจก.อ. (บาลี) ๓/๓๖/๒๕๖-๒๕๗, พุ.อติ.อ. (บาลี) ๖๐/๒๓๒, อจ.อญจก.ฎีกา (บาลี) ๓/๓๖/๒๙๒-๒๙๓)

ย่อมเข้าถึงโลกที่มีสุข ปราศจากการเบียดเบียนกัน

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ปฏญญิกิริยาวัตถสูตรที่ ๑ จบ

๒. จักขุสูตร

ว่าด้วยจักขุ

[๖๑] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย จักขุ ๓ ประการนี้ จักขุ ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. มังสจักขุ (ตาเนื้อ) ๒. ทิพพจักขุ (ตาทิพย์) ๓. ปัญญาจักขุ (ตา คือ ปัญญา)

ภิกษุทั้งหลาย จักขุ ๓ ประการนี้แล”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นอุดมบุรุษ

ได้ตรัสจักขุ ๓ ประการนี้ คือ มังสจักขุ

ทิพพจักขุ และปัญญาจักขุอันยอดเยี่ยม

ความเกิดขึ้นแห่งมังสจักขุ เป็นทางแห่งทิพพจักขุ

เมื่อใด ญาณคือปัญญาจักขุอันยอดเยี่ยมเกิดขึ้น

เมื่อนั้น บุคคลย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง

เพราะได้ปัญญาจักขุ¹⁰¹

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

จักขุสูตรที่ ๒ จบ

๓. อินทริยสูตร

ว่าด้วยอินทริย

[๖๒] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย อินทริย ๓ ประการนี้

อินทริย ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. อัญญาตัญญูสสามิตินทริย¹⁰² ๒. อัญญินทริย¹⁰³ ๓. อัญญาตาวินทริย¹⁰⁴

ภิกษุทั้งหลาย อินทริย ๓ ประการนี้แล”

¹⁰¹ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๑-๒๗๒, อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๓๗๔/๓๗๕

¹⁰² อัญญาตัญญูสสามิตินทริย หมายถึงอินทริยของผู้ปฏิบัติด้วยมุ่งว่า “เราจักรู้มตบท (นิพพาน) หรือ อริยสัจธรรม ๔ ที่ยังมีไม่รู้ ยังมีได้บรรลุ” คำนี้เป็นชื่อของโสดาปัตติมัคคญาณ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๖๒/๒๓๗)

¹⁰³ อัญญินทริย หมายถึงอินทริย หรือปัญญาที่รู้โดยข้ามพ้นแดนมัจฉาทิฏฐิแล้วกำหนดรู้อริยสัจ ๔ มีทุกข์เป็นต้น เช่นเดียวกับโสดาปัตติมัคคญาณ แต่มีลักษณะรู้ชัดกว่ากันตามลำดับ คำนี้เป็นชื่อของญาณ ๖ คือตั้งแต่โสดาปัตติผลญาณ ถึงอรหัตตมัคคญาณ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๖๒/๒๓๗-๒๓๘)

¹⁰⁴ อัญญาตาวินทริย หมายถึงอินทริยของท่านผู้รู้ทั่วถึงแล้ว กล่าวคือปัญญาของพระอรหันตชีนาสพ คำนี้เป็นชื่อของอรหัตตผลญาณ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๖๒/๒๓๘)

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า
 ญาณในความสิ้นกิเลสย่อมเกิดขึ้นแก่พระเสขะ
 ผู้กำลังศึกษาและปฏิบัติตามทางสายตรงก่อน
 ลำดับต่อจากนั้นอัญญิณทริยจึงเกิดขึ้น
 ต่อจากอัญญิณทริยนั้น
 ญาณว่า “วิมุตติของเราไม่กำเริบ” เพราะภวสังโยชนสิ้นไป
 ย่อมเกิดขึ้นแก่ท่านผู้หลุดพ้นด้วยอรหัตตผล ผู้คงที่¹⁰⁵
 พระอริยะผู้สมบูรณ์ด้วยอินทริย ผู้สงบ ยินดีในสันติบาท
 พิชิตมารพร้อมทั้งเสนามารได้แล้ว
 ย่อมทรงไว้ซึ่งร่างกายสุดท้าย
 แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

อินทริยสูตรที่ ๓ จบ

๔. อัฏฐาสูต¹⁰⁶

ว่าด้วยกาลเวลา

[๖๓] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย กาล ๓ กาลนี้

กาล ๓ กาล อะไรบ้าง คือ

๑. อดีตกาล ๒. อนาคตกาล ๓. ปัจจุบันกาล

ภิกษุทั้งหลาย กาล ๓ กาลนี้แล”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า
 สัตว์ทั้งหลายผู้สำคัญชั้น ๕ ว่าเป็นเรื่องที่พุดกัน

ยึดมั่นอยู่ในเรื่องที่พุดกัน

ย่อมดิ่งเข้าหากิเลสเครื่องประกอบของมัจจุราช

เพราะไม่กำหนดรู้เรื่องที่พุดกันให้ถ่องแท้

ส่วนพระขีณาสพกำหนดรู้เรื่องที่พุดกันได้ถ่องแท้

จึงไม่สำคัญผู้พุด ท่านมีใจสัมผัสมโนห์ และสันติบาทอันยอดเยี่ยมแล้วนั้นแล

พระขีณาสพนั้น ชื่อว่าสมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติ

ที่เกิดจากความกำหนดรู้เรื่องที่พุดกัน สงบแล้ว

ยินดีในสันติบาท เป็นผู้พิจารณาแล้วจึงใช้สอยปัจจัย ๔ เสมอ

ดำรงอยู่ในธรรม เป็นผู้จบเวท จึงไม่เข้าถึงการนับ¹⁰⁷อีกต่อไป

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

อัฏฐาสูตที่ ๔ จบ

¹⁰⁵ ดูเทียบ อง.ตัก. (ไทย) ๒๐/๘๖/๓๑๒ อง.ตัก.อ. (บาลี) ๒/๘๖/๒๔๐-๒๔๑, พุ.อิตติ.อ. (บาลี) ๖๒/๒๓๗-๒๓๘

¹⁰⁶ ดูเทียบ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๕

¹⁰⁷ ไม่เข้าถึงการนับ หมายถึงไม่นับว่าเป็นมนุษย์และเทวดา เพราะไม่มีภพที่จะเกิดอีก (พุ.อิตติ.อ. (บาลี) ๖๓/๒๔๒)

๕. ทุจจริตสูตร

ว่าด้วยทุจจริต

[๖๔] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ทุจจริต ๓ ประการนี้ ทุจจริต ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. กายทุจจริต (ความประพฤติก้าวด้วยกาย)
๒. วจิตุจจริต (ความประพฤติก้าวด้วยวาจา)
๓. มโนทุจจริต (ความประพฤติก้าวด้วยใจ)

ภิกษุทั้งหลาย ทุจจริต ๓ ประการนี้แล”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

บุคคลมีปัญญาทรม ทำกายทุจจริต วจิตุจจริต

มโนทุจจริต และอกุศลกรรมอื่น ๆ ซึ่งประกอบด้วยโทษไว้ตลอด

ไม่ทำกุศลกรรมไว้เลย ทำแต่อกุศลกรรมไว้มากมาย

หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในนรก

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ทุจจริตสูตรที่ ๕ จบ

๖. สุจจริตสูตร

ว่าด้วยสุจจริต

[๖๕] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย สุจจริต¹⁰⁸ ๓ ประการนี้ สุจจริต ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. กายสุจจริต (ความประพฤติชอบด้วยกาย)
๒. วจิตุจจริต (ความประพฤติชอบด้วยวาจา)
๓. มโนสุจจริต (ความประพฤติชอบด้วยใจ)

ภิกษุทั้งหลาย สุจจริต ๓ ประการนี้แล”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

บุคคลผู้มีปัญญา ละกายทุจจริต วจิตุจจริต

มโนทุจจริตและอกุศลกรรมอื่น ๆ ซึ่งประกอบด้วยโทษได้แล้ว

ไม่ทำอกุศลกรรมไว้ ทำแต่กุศลกรรมไว้มากมาย

หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสวรรค์

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

สุจจริตสูตรที่ ๖ จบ

๗. โสเจยยสูตร

ว่าด้วยความสะอาด

[๖๖] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

¹⁰⁸ ดูเทียบ ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๐

“ภิกษุทั้งหลาย ความสะอาด ๓ ประการนี้ ความสะอาด ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. ความสะอาดกาย ๒. ความสะอาดวาจา ๓. ความสะอาดใจ

ภิกษุทั้งหลาย ความสะอาด ๓ ประการนี้แล”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ผู้มีกายสะอาด มีวาจาสะอาด

มีใจสะอาด ไม่มีอาสวะ

เป็นผู้สะอาด ถึงพร้อมด้วยความสะอาด

บัณฑิตทั้งหลายเรียกว่า เป็นผู้ล้างบาปได้¹⁰⁹

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

โสเจยยสูตรที่ ๗ จบ

๘. โมนยยสูตร

ว่าด้วยความเป็นมุณี

[๖๗] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ความเป็นมุณี ๓ ประการนี้ ความเป็นมุณี ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. ความเป็นมุณีทางกาย ๒. ความเป็นมุณีทางวาจา ๓. ความเป็นมุณีทางใจ

ภิกษุทั้งหลาย ความเป็นมุณี ๓ ประการนี้แล”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ผู้ที่เป็นมุณีทางกาย เป็นมุณีทางวาจา

เป็นมุณีทางใจ ไม่มีอาสวะ

เป็นมุณี ถึงพร้อมด้วยความเป็นมุณี

บัณฑิตทั้งหลายเรียกว่า เป็นผู้จะได้ทุกอย่าง¹¹⁰

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

โมนยยสูตรที่ ๘ จบ

๙. ปฐมราคสูตร

ว่าด้วยการละราคะ สูตรที่ ๑

[๖๘] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย บุคคลใดยังละราคะ โทสะ โมหะไม่ได้ บุคคลนี้เราเรียกว่า ฤกมาร¹¹¹ผูกไว้ สวมบ่วงมารไว้ และถูกรุมล้อมผู้มีบาปทำได้ตามความปรารถนา

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลใดละราคะ โทสะ โมหะได้แล้ว บุคคลนี้เราเรียกว่า ไม่ถูกรุมล้อม ไม่สวมบ่วงมารไว้ และไม่ถูกรุมล้อมผู้มีบาปทำได้ตามความปรารถนา”

¹⁰⁹ ดูเทียบ อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๒๒/๓๖๘, พ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๔๙/๔๐๐

¹¹⁰ ดูเทียบ ที.ปา (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๔, อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๒๓/๓๘๘, พ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๔/๖๙, ๑๔๙/๓๙๙-๔๐๐, พ.จ. (ไทย) ๓๐/๒๑/๑๒๘

¹¹¹ มาร ในที่นี้หมายถึงกิเลสมาร (พ.อิตติ.อ. (บาลี) ๖๘/๒๔๖)

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า
 พระอริยะทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น
 เรียกบุคคลผู้ละราคะ โทสะ และอวิชชาได้แล้วว่า
 เป็นคนหนึ่งในบรรดาท่านผู้อบรมตนแล้ว
 เป็นผู้ประเสริฐ เป็นผู้ไปแล้วอย่างนั้น เป็นผู้ตรัสรู้
 เป็นผู้ล่วงเวรและภัย เป็นผู้ละกิเลสทั้งปวงได้
 แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ปฐมภาคสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. ทุติยภาคสูตร

ว่าด้วยการละราคะ สูตรที่ ๒

[๖๙] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย บุคคลใดเป็นภิกษุหรือภิกษุณี ยังละราคะ โทสะ โมหะไม่ได้ บุคคลนี้เราเรียกว่า
 ยังข้ามทะเล¹¹²ที่มีคลื่น มีระลอก¹¹³ มีน้ำวน¹¹⁴ มีสัตว์ร้าย¹¹⁵ มี ฝืน้ำไม่ได้

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลใดเป็นภิกษุหรือภิกษุณี ละราคะ โทสะ โมหะได้แล้ว บุคคลนี้เราเรียกว่า ข้าม
 ทะเลที่มีคลื่น มีระลอก มีน้ำวน มีสัตว์ร้าย มี ฝืน้ำ ได้แล้ว ข้ามไปถึงฝั่งเป็นผู้ลอยบาปอยู่บนบก¹¹⁶”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

บุคคลใดคลายราคะ โทสะ และอวิชชาได้แล้ว

บุคคลนั้นชื่อว่าข้ามสมุทรนี้ซึ่งมีทั้งคลื่น สัตว์ร้าย

(และ) ฝืน้ำ ที่น่ากลัว ข้ามได้ยาก

เรากล่าวว่า “บุคคลนั้นล่วงพ้นกิเลสเครื่องข้อง ละมัจจุได้

ไม่มีอุปธิ ละทุกข์เพื่อไม่เกิดอีกต่อไป

ถึงความดับ ไม่ถึงการนับ

ลงมัจจุราชให้หลงได้¹¹⁷”

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ทุติยภาคสูตรที่ ๑๐ จบ

ทุติยวรรค จบ

¹¹² ทะเล หมายถึงสังสารวัฏ หรืออายตนะ ๖ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๖๙/๒๔๗)

¹¹³ ระลอก หมายถึงความโกรธ และความคับแค้นใจ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๖๙/๒๔๗)

¹¹⁴ น้ำวน หมายถึงกามคุณ ๕ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๖๙/๒๔๗)

¹¹⁵ สัตว์ร้าย ฝืน้ำ หมายถึงมาตุคาม (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๖๙/๒๔๗)

¹¹⁶ ข้ามไปถึงฝั่ง เป็นพราหมณ์อยู่บนบก หมายถึงข้ามโอชะใหญ่คือสังสารวัฏและกามทั้งหลายเป็นต้น แล้วดำรงอยู่บนบก
 คือนิพพาน (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๖๙/๒๔๗) และดูเทียบ อัง.สตตก. (ไทย) ๒๓/๑๕/๒๔

¹¹⁷ ลม.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๒๙/๒๑๙

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ปุณณกิริยาวัตถุสูตร	๒. จักขุสูตร
๓. อินทริยสูตร	๔. อัฏฐาสูตร
๕. ทุจฺจริตสูตร	๖. สุจฺจริตสูตร
๗. โสเจยฺยสูตร	๘. โมเนยฺยสูตร
๙. ปฐมวาคสูตร	๑๐. ทุตติยวาคสูตร

๓. ตติยวรรค

หมวดที่ ๓

๑. มิจฉาทิฏฐิกสูตร

ว่าด้วยผู้มีความเห็นผิด

[๗๐] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เราได้เห็นเหล่าสัตว์ที่ประกอบกายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต กล่าวร้ายพระอรียะ มีความเห็นผิด และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิด หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก

คำที่ว่า “เราได้เห็นเหล่าสัตว์ที่ประกอบกายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต กล่าวร้ายพระอรียะ มีความเห็นผิด และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิด หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก” นั้น เราหาได้กล่าวเพราะรับฟังมาจากสมณะหรือพราหมณ์อื่น ๆ ไม่

ภิกษุทั้งหลาย ที่แท้แล้ว เราผู้เอง เห็นเอง ทราบเองทั้งนั้น จึงกล่าว คำนี้ว่า “เราได้เห็นเหล่าสัตว์ที่ประกอบกายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต กล่าวร้าย พระอรียะ มีความเห็นผิด และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิด หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า
บุคคลในโลกนี้ตั้งจิตไว้ผิด กล่าววาจาผิด

ทำกรรมทางกายที่ผิด มีความชวนชวายน้อย¹¹⁸

ทำกรรมอันไม่เป็นบุญไว้ในชีวิตอันน้อยในโลกนี้

เขามีปัญญาทรม หลังตายแล้ว จะไปเกิดในนรก

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

มิจฉาทิฏฐิกสูตรที่ ๑ จบ

๒. สัมมาทิฏฐิกสูตร

ว่าด้วยผู้มีความเห็นชอบ

[๗๑] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เราได้เห็นเหล่าสัตว์ที่ประกอบกายสุจริต วจีสุจริต และมโนสุจริต ไม่กล่าวร้ายพระอรียะ มีความเห็นชอบ และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบ หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสุคติ โลกสวรรค์

¹¹⁸ มีความชวนชวายน้อย หมายถึงไม่ทำประโยชน์สุขแก่ตนและผู้อื่น (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๗๐/๒๕๐)

คำที่ว่า “เราได้เห็นเหล่าสัตว์ที่ประกอบกายสุจริต วิสสุจริต และมโนสุจริต ไม่กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นชอบ และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความ เห็นชอบ หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสุคติโลก สวรรค์” นั้น เราหาได้กล่าวเพราะ รับฟังมาจากสมณะหรือพรหมณ์อื่น ๆ ไม่

ภิกษุทั้งหลาย ที่แท้แล้ว เราตัวเอง เห็นเอง ทราบเองทั้งนั้น จึงกล่าว คำนี้ว่า “เราได้เห็นเหล่าสัตว์ที่ ประกอบกายสุจริต วิสสุจริต และมโนสุจริต ไม่กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นชอบ และชักชวนผู้อื่นให้ ทำกรรมตามความเห็นชอบ หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

บุคคลในโลกนี้ ตั้งจิตไว้ชอบ กล่าววาจาชอบ

ทำกรรมทางกายที่ชอบ มีความชวนชวามมาก

ได้ทำกรรมอันเป็นบุญไว้ในชีวิตอันน้อยในโลกนี้

เขามีปัญญา หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสวรรค์

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

สัมมาทิฏฐิสูตรที่ ๒ จบ

๓. นิสสรณียสูตร

ว่าด้วยธาตุที่มีคุณสมบัติสลัดออก

[๗๒] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้า ได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ธาตุเป็นที่สลัดออก ๓ ประการนี้

ธาตุเป็นที่สลัดออก ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. เนกขัมมธาตุ¹¹⁹เป็นที่สลัดละกามทั้งหลาย

๒. อรูปธาตุ¹²⁰เป็นที่สลัดละรูปธรรมทั้งหลาย

๓. นิโรธธาตุ¹²¹เป็นที่สลัดละธรรมชาติที่เกิดขึ้นแล้ว ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยกันและกันเกิดขึ้น

ภิกษุทั้งหลาย ธาตุเป็นที่สลัดออก ๓ ประการนี้แล”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ภิกษุผู้มีความเพียรรู้ชัดธาตุเป็นที่สลัดกามออก

และธาตุเป็นเหตุล่วงพ้นรูปธรรมแล้ว

สัมผัสภาวะที่สงบระงับสังขารทั้งปวงตลอดกาล

ภิกษุนั้นแล เป็นผู้มีความเห็นชอบ

เพราะเหตุที่น้อมจิตไปในนิพพานธาตุนั้น

จึงชื่อว่าสำเร็จอภิญญา ๖ ประการ

เป็นผู้สงบ ล่วงพ้นโยคะได้แล้ว เป็นมุนีแท้จริง

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

นิสสรณียสูตรที่ ๓ จบ

¹¹⁹ เนกขัมมธาตุ หมายถึงรูปฌาน (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๗๒/๒๕๑)

¹²⁰ อรูปธาตุ หมายถึงอรูปฌาน (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๗๒/๒๕๑) และดูเทียบเชิงอรรถที่ ๒ หน้า ๔๐๔

¹²¹ ดูเชิงอรรถที่ ๓ หน้า ๔๐๔ ในเล่มนี้

๔. สันตตรสูตร

ว่าด้วยนิโรธสงบยิ่งกว่าอรุปรธรรม

[๗๓] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย อรุปรธรรม¹²²สงบยิ่งกว่าอรุปรธรรม¹²³ นิโรธ¹²⁴สงบยิ่งกว่าอรุปรธรรม”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

สัตว์เหล่าใดเข้าถึงรูปภพ

และสัตว์เหล่าใดดำรงอยู่ในอรุปรภพ

สัตว์เหล่านั้นเมื่อยังไม่รู้แจ้งนิโรธ จะต้องกลับมาเกิดอีก

ส่วนสัตว์เหล่าใดกำหนดรู้รูปธาตุได้แล้ว

ไม่ติดอยู่ในอรุปรธาตุ น้อมจิตอยู่ในนิโรธ

สัตว์เหล่านั้นย่อมล่วงพ้นมัจจุราชไปได้

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสัมผัสสมตธาตุที่ไร้อุปถัมภ์ด้วยนามกาย

ทรงรู้แจ้งประจักษ์ถึงเหตุแห่งความสลัดคืนอุปถัมภ์

ผู้หาอาสวะมิได้ ทรงแสดงบทที่ไม่มีความเศร้าโศก ปราศจากธุลีไว้

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

สันตตรสูตรที่ ๔ จบ

๕. ปุตตสูตร

ว่าด้วยบุตร

[๗๔] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย บุตร ๓ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก บุตร ๓ จำพวกไหนบ้าง คือ

๑. อติชาตบุตร (บุตรที่มีคุณสมบัติสูงกว่ามารดาบิดา)

๒. อนุชาตบุตร (บุตรที่มีคุณสมบัติเสมอกับมารดาบิดา)

๓. อวชาตบุตร (บุตรที่มีคุณสมบัติต่ำกว่ามารดาบิดา)

อติชาตบุตร เป็นอย่างไร

คือ มารดาบิดาของบุตรในโลกนี้ไม่ถึงพระพุทธานุเจ้าเป็นสรณะ ไม่ถึงพระธรรมเป็นสรณะ ไม่ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ ไม่งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ไม่งดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ ไม่งดเว้นจากการประพฤติดินในกาม ไม่งดเว้นจากการ พุดเท็จ ไม่งดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท เป็นผู้มั่งคั่ง มีธรรมเลวทราม ส่วนบุตรของมารดาบิดาเหล่านั้น ถึงพระพุทธานุเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระธรรมเป็นสรณะ ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ งดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ งดเว้นจากการประพฤติดินในกาม งดเว้น จากการพุดเท็จ งดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท เป็นผู้มั่งคั่ง มีกัลยาณธรรม อติชาตบุตรเป็นอย่างนี้

¹²² อรุปรธรรม ในที่นี้หมายถึงอรุปรภพ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๗๓/๒๕๒)

¹²³ ปรุปรธรรม ในที่นี้หมายถึงรูปภพ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๗๓/๒๕๒)

¹²⁴ นิโรธ ในที่นี้หมายถึงนิพพาน (ขุ.อิ.ติ.อ. (บาลี) ๗๓/๒๕๒)

อนุชาตบุตร เป็นอย่างไร

คือ มารดาบิดาของบุตรในโลกนี้ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระธรรมเป็นสรณะ ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ จดเว้นจากการฆ่าสัตว์ จดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของ มิได้ให้ จดเว้นจากการประพฤติดินในกาม จดเว้นจากการพูดเท็จ จดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท เป็นผู้มั่งคั่ง มีกัลยาณธรรม แม้บุตรของมารดาบิดาเหล่านั้น ก็ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระธรรมเป็นสรณะ ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ จดเว้นจากการฆ่าสัตว์ จดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของ มิได้ให้ จดเว้นจากการประพฤติดินในกาม จดเว้นจากการพูดเท็จ จดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท เป็นผู้มั่งคั่ง มีกัลยาณธรรม อนุชาตบุตรเป็นอย่างนี้

อวชาตบุตร เป็นอย่างไร

คือ มารดาบิดาของบุตรในโลกนี้ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระธรรมเป็นสรณะ ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ จดเว้นจากการฆ่าสัตว์ จดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ จดเว้นจากการประพฤติดินในกาม จดเว้นจากการพูดเท็จ จดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท เป็นผู้มั่งคั่ง มีกัลยาณธรรม ส่วนบุตรของมารดาบิดาเหล่านั้น ไม่ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ไม่ถึงพระธรรมเป็นสรณะ ไม่ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ ไม่จดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ไม่จดเว้นจากการ ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ ไม่จดเว้นจากการประพฤติดินในกาม ไม่จดเว้นจากการพูดเท็จ ไม่จดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท เป็นผู้ทุศีล มีกรรมเลวทราม อวชาตบุตรเป็นอย่างนี้

ภิกษุทั้งหลาย บุตร ๓ จำพวกนี้แล มีปรากฏอยู่ในโลก”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

บัณฑิตย่อมปรารภนาอติชาตบุตรและอนุชาตบุตร

ไม่ปรารภนาอวชาตบุตร ซึ่งมีแต่ทำลายวงศ์ตระกูล

บุตร ๓ จำพวกนี้เท่านั้น มีอยู่ในโลกนี้

ส่วนบุตรผู้เป็นอุบาสก ถึงพร้อมด้วยศรัทธาและศีล

รู้ความประสงค์ของผู้ขอ¹²⁵ ปราศจากความตระหนี่

ย่อมรุ่งเรืองในหมู่บริษัท เหมือนดวงจันทร์พ้นจากเมฆ ฉะนั้น

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ปุตตสูตรที่ ๕ จบ

๖. อวภูติกสูตร

ว่าด้วยบุคคลเปรียบด้วยฝน

[๗๕] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๓ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก

บุคคล ๓ จำพวกไหนบ้าง คือ

๑. บุคคลผู้เปรียบด้วยฝนไม่ตก

๒. บุคคลผู้เปรียบด้วยฝนตกในพื้นที่บางส่วน

๓. บุคคลผู้เปรียบด้วยฝนตกในพื้นที่ทั่วไป

¹²⁵ รู้ความประสงค์ของผู้ขอ หมายถึงคฤหัสถ์เมื่อเห็นภิกษุที่เยยวิณฑบาตยืนที่ประตูเรือนของตน เป็นผู้หนึ่งไม่ออกปากขอ แต่ก็รู้ความหมายได้ว่า ท่านกำลังขอ (อง.ปญจก.ฎีกา (บาลี) ๓/๓๖-๓๗/๒๑)

บุคคลผู้เปรียบด้วยฝนไม่ตก เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ไม่ให้ข้าว น้ำ ฝ้าย ยานพาหนะ ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก และเครื่องประทีปแก่สมณะ พราหมณ์ คนยากเข็ญ คนหมดเสี้ยงทาง คนเร่ร่อน และคนขอทานทุกหมู่เหล่า บุคคลผู้เปรียบด้วยฝนไม่ตกเป็นดังนี้

บุคคลผู้เปรียบด้วยฝนตกในพื้นที่บางส่วน เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ให้ข้าว น้ำ ฝ้าย ยานพาหนะ ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก และเครื่องประทีปแก่สมณะ พราหมณ์ คนยากเข็ญ คนหมดเสี้ยงทาง คนเร่ร่อน และคนขอทานบางพวก แต่ไม่ให้แก่คนบางพวก บุคคลผู้เปรียบด้วยฝนตกในพื้นที่บางส่วนเป็นดังนี้

บุคคลผู้เปรียบด้วยฝนตกในพื้นที่ทั่วไป เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ให้ข้าว น้ำ ฝ้าย ยานพาหนะ ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก และเครื่องประทีปแก่สมณะ พราหมณ์ คนยากเข็ญ คนหมดเสี้ยงทาง คนเร่ร่อน และคนขอทานทั่วทุกหมู่เหล่า บุคคลผู้เปรียบด้วยฝนตกในพื้นที่ทั่วไปเป็นดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๓ จำพวกนี้แล มีปรากฏอยู่ในโลก”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

บุคคลได้พบสมณะ พราหมณ์ คนยากเข็ญ

คนหมดเสี้ยงทาง คนเร่ร่อน และคนขอทานแล้ว

ไม่ยอมแบ่งข้าว น้ำ และเครื่องใช้สอยอื่น ๆ ให้

ปัญญาชนเรียกคนต่ำทราม ใจแคบเช่นนั้นว่า

“เป็นผู้เปรียบด้วยฝนไม่ตก”

บุคคลไม่ให้ข้าวน้ำเป็นต้นแก่สมณะ พราหมณ์เป็นต้นบางพวก

แต่ให้แก่บางพวก

ปัญญาชนเรียกผู้นั้นว่า “เป็นผู้เปรียบด้วยฝนตกในพื้นที่บางส่วน”

คนที่เขาออกปากขอได้ง่าย ชอบช่วยเหลือคนโดยทั่วหน้า

มีใจเบิกบาน แจกจ่ายสิ่งของ

ปากก็พูดแต่คำว่า “จงให้ จงให้”

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นคนอย่างนั้น

รวบรวมทรัพย์ที่ตนหามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม

นำมาเลี้ยงวณิกผู้มาถึง ให้อิ่มหนำด้วยข้าวและน้ำ

เหมือนเมฆฝนส่งเสียงร้องคำรามทำให้ฝนตก

จนน้ำไหลนองเต็มทั้งที่ดอนและที่ลุ่ม ฉะนั้น

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

อรรถกถาสูตรที่ ๖ จบ

๗. สุขปัตถนาสูตร

ว่าด้วยผู้ปรารถนาความสุข

[๗๖] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตเมื่อปรารถนาความสุข ๓ ประการนี้ พึงรักษาศีล

ความสุข ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. เมื่อปรารภความสุखाว่า “ขอความสรวเสริญ จงมาถึงเรา” พึงรักษาศีล
 ๒. เมื่อปรารภความสุखाว่า “ขอโภคสมบัติทั้งหลาย จงเกิดขึ้นแก่เรา” พึงรักษาศีล
 ๓. เมื่อปรารภความสุखाว่า “หลังจากตายแล้ว เราจักไปเกิดในสุคติโลกสรวรค์” พึงรักษาศีล
 ภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตเมื่อปรารภความสุขา ๓ ประการนี้แล พึงรักษาศีล”
 พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึ่งตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า
 นักปราชญ์ เมื่อปรารภความสุขา ๓ ประการ คือ
 ความสรวเสริญ การได้ความปลื้มใจ¹²⁶
 และการตายไปเกิดในสรวรค์ พึงรักษาศีล¹²⁷
 บุคคลแม้ไม่ทำบาป แต่ยังคงคบคนทำบาป
 ก็ต้องถูกระแวงสงสัยในบาปเรื่อยไป
 และได้รับคำตำหนิติเตียนมากมาย
 บุคคลทำคนเช่นไรให้เป็นมิตร และคบหาจนสนิทกับคนเช่นไร
 ถึงเขาก็เป็นเช่นคนนั้น เพราะการอยู่ร่วมกันเป็นเช่นนั้น
 คนชั่วใครคบเข้าย้อมเปื้อนคนคบ ซึ่งมีได้เปื้อนมาแต่เดิม
 คนชั่วใครสัมผัสถูกต้อง หรือเมื่อสัมผัสถูกต้องคนอื่น
 ก็ย้อมเปื้อนคนที่ตนสัมผัสถูกต้อง ซึ่งมีได้เปื้อนมาแต่เดิม
 ดุจลูกศรที่กำซาบด้วยยาพิษก็พลอยแปดเปื้อนแล่งไปด้วย
 เพราะกลัวแต่การแปดเปื้อน
 นักปราชญ์จึงไม่ควรมีคนชั่วเป็นเพื่อน
 คนใดห่อปลาเน่าด้วยใบหญ้าคา
 แม้ใบหญ้าคาก็พลอยมีกลิ่นเหม็นเน่าฟุ้งไปด้วย
 การคบหาคนพาลก็เป็นฉนั้น
 ส่วนคนใดห่อกุษณาด้วยใบไม้
 แม้ใบไม้ก็พลอยมีกลิ่นหอมฟุ้งไปด้วย
 การคบหากับนักปราชญ์ก็เป็นฉนั้น
 เพราะเหตุฉนั้น บัณฑิตรู้การคบของตน
 เหมือนกับใบไม้ห่อสิ่งของแล้ว
 ไม่พึงเข้าไปคบหาอัสตบุรุษ พึงคบหาแต่สัตบุรุษ
 เพราะอัสตบุรุษย้อมนำไปสู่นรก
 ส่วนสัตบุรุษย้อมชักนำไปสู่ถึงสุคติ¹²⁸
 แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

สุขปัตถนาสูตรที่ ๗ จบ

¹²⁶ ความปลื้มใจ ในที่นี้หมายถึงทรัพย์สมบัติ (พ.อุติ.อ. (บาลี) ๗๖/๒๗๕)

¹²⁷ ดูเทียบ พ.เถร. (ไทย) ๒๖/๖๐๙/๔๔๕

¹²⁸ ดูเทียบ พ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๘๑-๑๘๕/๕๐๑

๘. ภัทรวสูตร

ว่าด้วยสิ่งที่จะต้องแตกสลายไปเป็นธรรมดา

[๗๗] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ร่างกายนี้ต้องแตกสลายไป วิญญาณ¹²⁹ มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา อูปิทั้งหมด¹³⁰ ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

บุคคลรู้ว่าร่างกายนี้ต้องแตกสลายไป

และวิญญาณก็ต้องเสื่อมไป

เห็นภัยในอูปิทั้งหลายแล้ว

ย่อมล่วงพ้นความเกิด และความตายได้

บรรลู่ถึงธรรมเป็นที่สงบอย่างยิ่งแล้ว

ชื่อว่าอบรมตนได้แล้ว รอคอยอยู่แต่เวลาเท่านั้น¹³¹

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ภัทรวสูตรที่ ๘ จบ

๙. ธาตุโสสังสันทนสูตร

ว่าด้วยสัตว์ทั้งหลายเสมอกันโดยธาตุ

[๗๘] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อว่าโดยธาตุ¹³² สัตว์ทั้งหลายเข้ากันได้ คบกันได้กับสัตว์ คือ สัตว์ที่มีนินสัยเลวเข้ากันได้ คบกันได้กับสัตว์ที่มีนินสัยดีงามเข้ากันได้ คบกันได้กับสัตว์ที่มีนินสัยดีงามเข้ากันได้ คบกันได้กับสัตว์ที่มีนินสัยดีงาม

ภิกษุทั้งหลาย แม้ในอดีตกาล เมื่อว่าโดยธาตุ สัตว์ทั้งหลายก็เข้ากันได้ คบกันได้กับสัตว์ คือ สัตว์ที่มีนินสัยเลวเข้ากันได้ คบกันได้กับสัตว์ที่มีนินสัยเลว สัตว์ที่มีนินสัยดีงามเข้ากันได้ คบกันได้กับสัตว์ที่มีนินสัยดีงาม”

ภิกษุทั้งหลาย แม้ในอนาคตกาล เมื่อว่าโดยธาตุ สัตว์ทั้งหลายก็จะเข้ากันได้ คบกันได้กับสัตว์ คือ สัตว์ที่มีนินสัยเลวเข้ากันได้ คบกันได้กับสัตว์ที่มีนินสัยเลว สัตว์ที่มีนินสัยดีงามเข้ากันได้ คบกันได้กับสัตว์ที่มีนินสัยดีงาม

ภิกษุทั้งหลาย แม้ในปัจจุบันกาลนี้ เมื่อว่าโดยธาตุ สัตว์ทั้งหลายก็เข้ากันได้ คบกันได้กับสัตว์ คือ สัตว์ที่มีนินสัยเลวเข้ากันได้ คบกันได้กับสัตว์ที่มีนินสัยเลว สัตว์ที่มีนินสัยดีงามเข้ากันได้ คบกันได้กับสัตว์ที่มีนินสัยดีงาม

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

¹²⁹ วิญญาณ หมายถึงจิต ๓ ระดับ (จิตระดับกามาวจรภูมิ จิตระดับรูปาวจรภูมิ จิตระดับอรูปาวจรภูมิ) (พ.อุติ.อ. (บาลี) ๗๗/๒๗๗)

¹³⁰ อูปิทั้งหมด หมายถึงขันธ ๕ กิเลส อภิสังขาร (กรรม) และกามคุณ ๕ (พ.อุติ.อ. (บาลี) ๗๗/๒๗๗)

¹³¹ รอคอยอยู่แต่เวลาเท่านั้น หมายถึงรอคอยเวลาดับขันธปรินิพพาน (พ.อุติ.อ. (บาลี) ๗๗/๒๗๘)

¹³² ธาตุ ในที่นี้หมายถึงอณูชาติ (พ.อุติ.อ. (บาลี) ๗๘/๒๗๘)

เพราะการคลุกคลีกัน¹³³ กิเลสจึงเกิดขึ้น
 เพราะการไม่คลุกคลีกัน กิเลสจึงขาดไป
 บุคคลลงเรือเล็ก หวังจะข้ามมหาสมุทร
 ยังไม่ทันถึงฝั่งก็จมลงในมหาสมุทร จันใด
 บุคคลแม้มีความเป็นอยู่ดี อาศัยคนเกียจคร้าน
 ก็จมลงในสังสารวัฏได้ จันนั้น
 เพราะฉะนั้น บุคคลควรเว้นคนเกียจคร้าน
 ผู้มีความเพียรย่อหย่อนนั้น
 ควรคบพระอริยะทั้งหลาย ผู้สัจดี มีใจมั่นคง
 เพ่งพินิจอยู่ ปรารภความเพียรเป็นนิตย์ เป็นบัณฑิต
 แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ธาตุโสสังสันทนสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. ปริหานสูตร

ว่าด้วยธรรมเป็นเหตุแห่งความเสื่อม

[๗๙] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมแก่ภิกษุผู้เป็นเสขะ
 ธรรม ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ ภิกษุผู้เป็นเสขะในธรรมวินัยนี้

๑. เป็นผู้ชอบการทำงาน¹³⁴ ยินดีในการทำงาน หมั่นประกอบความเป็นผู้ชอบการทำงาน
 ๒. เป็นผู้ชอบการพูดคุย ยินดีในการพูดคุย หมั่นประกอบความเป็นผู้ชอบการพูดคุย
 ๓. เป็นผู้ชอบการนอนหลับ ยินดีในการนอนหลับ หมั่นประกอบความเป็นผู้ชอบการนอนหลับ
- ธรรม ๓ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมแก่ภิกษุผู้เป็นเสขะ”

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุผู้เป็นเสขะ

ธรรม ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

ภิกษุผู้เป็นเสขะในธรรมวินัยนี้

๑. เป็นผู้ไม่ชอบการทำงาน ไม่ยินดีในการทำงาน ไม่หมั่นประกอบความเป็น ผู้ชอบการทำงาน
๒. เป็นผู้ไม่ชอบการพูดคุย ไม่ยินดีในการพูดคุย ไม่หมั่นประกอบความเป็นผู้ชอบการพูดคุย
๓. เป็นผู้ไม่ชอบการนอนหลับ ไม่ยินดีในการนอนหลับ ไม่หมั่นประกอบ ความเป็นผู้ชอบการนอน

หลับ

ธรรม ๓ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุผู้เป็นเสขะ”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

¹³³ การคลุกคลี มี ๕ ประการ คือ (๑) ทสสนสังสัคคะ(การคลุกคลีด้วยการเห็น) (๒) สวณสังสัคคะ(การ คลุกคลีด้วยการฟัง) (๓) สมุลลาปสังสัคคะ(การคลุกคลีด้วยการเจรจา) (๔) สัมโภกสังสัคคะ(การ คลุกคลีด้วยการใช้สอยร่วมกัน) (๕) กายสังสัคคะ(การ คลุกคลีด้วยกาย) (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๗๘/๒๗๙)

¹³⁴ การงาน ในที่นี้หมายถึงงานนวัตร คือ การก่อสร้างต่าง ๆ เช่น การก่อสร้างวิหาร เป็นต้น ความเป็น ผู้ยินดีแต่การก่อสร้างจึง ถือว่าเป็นความเสื่อมในพระธรรมวินัยนี้ เพราะทำให้ละเลยต่อการบำเพ็ญคันถธุระ และวิปัสสนาธุระ (อง.ฉก.อ. (บาลี) ๓/๑๔/๑๐๕, อง.ฉก.ก.ฏีกา. (บาลี) ๓/๑๔-๑๕/๑๑๘)

ภิกษุชอบการทำงาน ยินดีในการพูดคุย
 ชอบการนอนหลับ มีจิตฟุ้งซ่าน เช่นนี้
 จึงไม่ควรเพื่อจะบรรลุมรรตผลอันยอดเยี่ยมได้
 เพราะฉะนั้น ภิกษุจึงควรเป็นผู้ทำกิจแต่น้อย
 นอนหลับแต่พอสมควร มีจิตไม่ฟุ้งซ่าน เช่นนี้
 จึงควรเพื่อจะบรรลุมรรตผลอันยอดเยี่ยมได้
 แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ปริหานสูตรที่ ๑๐ จบ

ตติยวรรค จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. มิจฉาทิฎฐิกสูตร	๒. สัมมาทิฎฐิกสูตร
๓. นิสสรณียสูตร	๔. สันตตรสูตร
๕. ปุตตสูตร	๖. อฎฐิกสูตร
๗. สุขปัตถนาสูตร	๘. ภิกขุสูตร
๙. ธาตุโสสังสันทนสูตร	๑๐. ปริหานสูตร
-